

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt/Volume 8, Sayı/Issue 19 (Ağustos/August 2019), s. 49-82.
DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut281>
ISSN: 2147-5490, Mainz-Almanya

Özgün Makale/ Original Article

|| Geliş Tarihi: 26.06.2019
|| Kabul Tarihi: 07.08.2019

+{DAn} Durum Biçimbirimi* (Yükleyenlerin Üye Yapısı ve Anlamsal Roller)

+{DAn} Case Morpheme (Argument Structure and Semantic Roles of Predicators)

Nazmi ALAN**

Öz

Geleneksel dilbilgisinde ayrılma, çıkma, uzaklaşma, ablatif vb. olarak adlandırılan +{DAn} durum biçimbirimi, biçimbilgisinin ötesinde birtakım sözdizimsel ve anlamsal ilişkiler kurar. Bu çalışmada, +{DAn} durum biçimbiriminin eylem ile ad arasında kurduğu morfosentaktik ilişki ele alınmıştır. Üye yapısı (argument structure), durum dilbilgisi (case grammar) ve anlamsal roller (semantics roles) gibi dilbilimsel yaklaşımlardan faydalanılmıştır. Sözdizimsel yapıda üyelerine +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler ve bu eylemlerin üye yapıları saptanarak +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen üyelerin mantıksal düzeyde yüklendiği anlamsal rolleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada, +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen 817 anlama sahip 481 eylem tespit edilerek esas alınmıştır. Tespit edilen eylemler, Cumhuriyet döneminde yazılan roman, hikâye, şiir, tiyatro, anı, gezi yazısı, masal vd. türlerdeki eserler taranarak örneklendirilmiştir. Üyelerine +{DAn} durum biçimbirimini yükleyen eylemlerin +{DAn}; +{I} ve +{DAn}; +{DAn} ve +{A}; +{I}, +{DAn} ve +{A} üye yapılarını sergilediği görülmüştür. Ayrıca +{DAn} durum biçimbirimini yüklenen üyelerin mantıksal düzeyde kaynak, sebep, içerik/konu, uyarıcı, güzergâh, materyal, faydalanan, söyleyen ve miktar rollerini yüklendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: +{DAn} durum biçimbirimi, üye yapısı, anlamsal roller.

Abstract

+{DAn} case morpheme, which is called ablative etc. in traditional grammar, establishes syntactic and semantic relationships beyond morphology. One of the functions of + {DAn} case morphemes is to establish a syntactic relationship between verbs and nouns. In this study, linguistic approaches such as argument structure, case grammar and semantic roles were utilized. Verbs predicating +{DAn} case morpheme to the nouns in the syntax structure

* Bu makale yazarın, Prof. Dr. Erdoğan Boz danışmanlığında hazırlanan “+{DAn} Durum Biçimbirimi (Yükleyenlerin Üye Yapısı ve Anlamsal Roller)” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları. Afyonkarahisar-Türkiye.

Elmek: nazmi_alan@hotmail.com

ORCID:

and the argument structures of these verbs were determined. The semantic roles of these names in the deep structure were determined. In this study, 817 meanings of 511 identified verbs was determined and taken as basis. The identified verbs are exemplified suitably scanning written in the republic period in such types like novels, stories, poems, plays, memoirs, travel writings and tales etc. As a result of the study +{DAn}; +{I} ve +{DAn}; +{DAn} ve +{A}; +{I}, +{DAn} ve +{A} argument structures were determined and source, reason, content/theme, stimulus, path, material, beneficiary, sayer and measure roles were determined.

Keywords: +{DAn} case morpheme, argument structure, semantic role.

Giriş

Dil, bir sistemdir. Bu sistem, sestem tümcelere kadar birtakım anlamsal ve dilbilgisel ilişkilerle kuruludur. Dilin işleyişini anlayıp açıklayabilmek hem anadili öğretimini hem de yabancı dil öğretimini daha başarılı hale getirecektir.

Bu çalışmada dil denilen sistemin tek bir biçimbirimini ele alıp Tesniere (1959), Fillmore (1968), Chomsky (1965, 1981) vd. araştırmacıların *üye yapısı* (argument structure), *durum dilbilgisi* (case grammar) ve *anlamsal roller* (semantic roles) gibi sözdizimsel yaklaşımlarından faydalanarak Türkçede +{DAn} durum biçimbiriminin sözdizimsel ve anlamsal işlevlerini ortaya koymaya çalıştık. Türkçede doğrudan ya da dolaylı olarak durum, üye yapısı ve anlamsal rollerin ele alındığı çalışmaların olduğunu söylemek mümkündür. Kahraman (1996), Karahan (1997), Ersoy (2006), Sev (2001), Kaya (2007) vd. durum ekli tamlayıcıların ele alındığı çalışmalarda daha çok sözdizimsel ilişkiler ele alınmıştır. Sözdizimsel ilişkilerin yanında anlamsal ilişkilerinde ele alındığı Aksan (1995), Yalçın (2002), Atay (2005), Akbay (2006), Akcan (2010), Doğan (2011; 2014; 2015) vs. çalışmalardan bahsetmek mümkündür.

+{DAn} durum biçimbirimi geleneksel dilbilgisinde *ayrılma*, *çıkma*, *uzaklaşma*, *ablatif vb.* olarak adlandırılır ancak bu durum biçimbirim başka anlamsal ilişkiler de kurmaktadır. Bu anlamsal ilişkiler sözdizimsel ilişkilerle de birlikte gerçekleşmektedir. Bu çalışmanın merkezinde yer alan +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen adlar sözdizimsel ve anlamsal açıdan bugüne kadar ayrıntılarıyla ele alınmamıştır. Bu çalışmanın amacı, hem sözdizimsel yapıda üyelerine +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemleri tespit etmek ve bu eylemlerin üye yapısını belirlemek hem de +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen adların mantıksal düzeyde yüklendiği anlamsal rollerini ortaya koymaktır.

1. Türkçede Durum Ulamı

Durum ulamı, adların ve ad soylu sözcüklerin tümce veya öbek düzeyinde sözdizimsel ilişkiler kurmasını sağlayan dilbilgisel bir ulamdır. Bu ilişkiler, tümce düzeyinde ise eylemle ad arasında; öbek düzeyinde ise ilgeçle ad ve adla ad arasındadır (bk. Durum Kuramı).

(1a) Ali eve geldi.

(1b) Senden başka

(1c) Çocuğuna hasret

(1a)'da +{A} durum biçimbirimi eylemle ad, (1b)'de +{DAn} durum biçimbirimi ilgeçle ad, (1c)'de +{A} durum biçimbiriminin de ad (yüklemcil sıfat) ile ad arasında sözdizimsel ilişkiler kurmuştur.

Aksan'a göre durum ulamı, tümcenin düzeni içinde adların (ve kimi dillerde ad soylu öteki öğelerin) yüklendiği görevi belirleyen, tümcede adın sözdizimi açısından rolünü ve öteki öğelerle ilişkisini gösteren, aynı zamanda anlam açısından ona belli bir özellik yükleyen durum kavramı çoğu dillerde adların biçim açısından değişimi ve çekimi biçiminde belirir. Böylece, geleneksel dilbilgisi ve dilbilimin iki önemli kavramından biri olan ad çekimini oluşturur (2007: 90).

Türkçenin eklemeli bir dil olmasından dolayı durum ulamı biçimbirimlerle işaretlenmektedir: {Ø}, +{I}, +{A}, +{DA}, +{DAn} ve +{IA}. Geleneksel dilbilgisinde bu durum biçimbirimler çoğu zaman *yalın, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma* ve *birliktelik* gibi terimlerle ifade edilmektedir.

1.1. Türkçede Ad Durumlarının Sayısı ve Adlandırılması

Ad durumlarından bahseden çalışmalardan birkaçına baktığımızda Demiray (1991), Ediskun (1999), Bilgegil (2009) *beş*; Lüvimov (1959), Koç (1996), Boz (2012), Alan (2018) *altı*; Korkmaz (2003), Gülsevin (1997) *sekiz*; Ergin (2012), Gülensoy (2000), Vural ve Böler (2012) *dokuz*; Banguoğlu (2007) *on* ad durumundan bahsederler. Ad durumları üzerine araştırma yapmış olan Özsoy (1993) ve Kalkan (2006) *sekiz*; Buran (1996), Durgut (1999), Baran (2006), Şahin (2003), Sev (2007) *dokuz* ad durumunu ele alıp incelemişlerdir. Kalkan, ad durumları üzerine yaptığı çalışmada, 22 araştırmacının durum eklerinin sayısı ve adlandırılışıyla ilgili bir tablo vermiştir. Bu çalışmada 22 araştırmacının tamamının ortak kabul ettiği ad durumlarının (*yalın, yönelme, yükleme, bulunma, ayrılma*) sayısının beş olduğunu belirtir (2006: 29).

Araştırmacılar ad durumlarını adlandırırken daha çok durum biçimbirimlerin işlevlerinden hareket etmişlerdir. Durum biçimbirimlerin yaygın işlevinden hareketle adlandırmayı tercih etmişler bu da farklı adlandırmalara yol açmıştır. Ancak biçimbirimlerin özellikle de durum biçimbirimlerin tek bir işlevi değil birçok işlevi bulunmaktadır. Yalnızca bir işlevden hareketle yapılacak bir adlandırma biçimbirimi karşılamak için yeterli görülmediği gibi her işlev için yapılacak bir adlandırmanın da karmaşıklığa yol açması muhtemeldir.

Boz, ad durumu ile durum biçimbirimlerin belirgin çizgilerle birbirinden ayrılması gerektiğini, ad durumu ile durum biçimbirimleri aynı şey olmadığını, ad durumu bir dilbilgisi ulamı iken, durum biçimbirimleri ise bu ulamı oluşturan görev öğeleri olduğunu söyler (Boz, 2007: 17). Bu konuda Dilâçar (1971) ve Üstünova (2012) benzer görüşler bildirirler.

1.2. Adın Ayrılma Durumu ve +{DAn} Durum Biçimbirimi

Ergin, +{DAn} durum biçimbirimini "Kelime gruplarında ve cümlede fiilin gösterdiği hareketin kendinden uzaklaştığını ifade etmek için isim ablatif halinde bulunur. Ablatif hali için isim daima ek alır. Bu ek ablatif ekidir. Bulunduğu yerde fiil yerine isim ve edat da bulursa umumiyetle bir uzaklaşma ifade eder" şeklinde tanımlamaktadır (2012: 235). Bununla birlikte Ergin (2012: 235) ve Dilâçar (1971: 95) +{DAn} durum biçimbiriminin 30'a yakın anlamsal işlevini sıralarlar. +{DAn} durum biçimbirimi için *çıkış hali* (Lüvimov, 1959: 689), *ablatif (uzaklaşma) hali* (Ergin, 2012: 228; Özsoy, 1993: 46), *kimden hali* (Banguoğlu, 2007: 327), *çıkma hali* (Hengirmen, 2006: 123; Korkmaz, 2003: 24; Şahin, 2003: XVIII), *ayrılma hali/durumu* (Eker, 2011: 356; Baran, 2006: 184; Durgut, 1999: 104); *-den hali/durumu* (Ediskun, 1999: 110; Bilgegil, 2009: 125; Gencan, 2001: 83) gibi farklı terimler kullanılmıştır.

(2a) “Bir aralık *evden* savuşmak da aklına geldi;” (MŞE-MA)

(2b) “Bir kız *aşiretten* olmayan birine, hele de aşiretin düşmanına kaçtı mı, canıyla öder bunu.” (RB-TO)

(2c) “*Açlıktan* telesidim.” (KAL)

(2ç) “*Niko'dan* utanacak değilsin ya?” (TB-KA)

(2d) “Tufeyli olduklarını *bu hallerinden* sezme kolay...” (RHK-BS)

(2e) “Karamanın kilosunu 220 *kuruştan*, kıvırcık 225 *kuruştan*, sığır 192 *kuruştan* satılacaktır.” (AA-ÖY)

(2f) “Elinde *mumdan* yapma çiçeklerle gelir.” (AA-TO)

Yukarıdaki örneklere baktığımızda (2a)'da *evden* “ayrılma, uzaklaşma ve çıkma” gibi anlamsal ilişki kurarken (2b)'de *aşiretten* “aitlik”, (2c)'de *açlıktan* “sebebe”, (2ç)'de *Niko'dan* “uyarıcı”, (2d)'de *bu hallerinden* “içerik/konu”, (2e)'de *kuruştan* “miktar”, (2f)'de *mumdan* “materyal” gibi anlamsal ilişkiler kurmaktadır. Sadece tek bir işlevden yola çıkarak +{DAn} durum biçimbirimi için ayrılma, çıkma veya uzaklaşma demek onun diğer kurduğu anlamsal işlevleri yok saymak anlamına gelmektedir.

Dilâçar, +{DAn} durum biçimbirimi için, Latince aslı olan ablativus'un “ayrılma, uzaklaşma” anlamına geldiğini düşünerek, bu hale düpedüz “ayrılma hali”, “uzaklaşma hali”, “kopma hali”, “çıkma hali” demek doğru olmayacaktır. “Çıkma”, “ayrılma”, “kopma”, “uzaklaşma” gibi kavramlar, ablatifin tek bir görevini anlatır, onun bilimsel tanımlamasına esas olmaz. *Bir kapıdan girdi öbür kapıdan çıktı* örneğinde *kapıdan girdi* nasıl “çıkma” kavramı ile bağdaştırılabilir. Tutulması gereken yol, bu hale “-den hali” demek ve onun türlü görevlerini göstermektir, der (1971: 95). Dilâçar'a göre, bu karışıklığın biricik yolunu morfematik “görevsel şekilbilgisi” olarak görür. Gözle görülür şekli ortaya koymak, onun türlü görevlerini düzenli bir şekilde ve örneklerle öğretmek, dilde şekle bağlı olmayan görevleri de ortaya çıkarmaktır (1971: 96).

+{DAn} durum biçimbirimlerin işlevlerini sözdizimsel ve anlamsal olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki +{DAn} durum biçimbirimi adlara bir yönetim altında yüklenirler. Yönetici olan öge yönettiği ada +{DAn} durum biçimbirimi yükler. Böylelikle +{DAn} durum biçimbirimi eylem-ad, ilgeç-ad ve ad-ad arasında ilişki kurar (bk. Durum Kuramı). Geleneksel dilbilgisinde çalışmalarında durum biçimbirimlerin adlara nasıl yüklendiğinden çok durum biçimbirimleri yüklenen adların kurduğu anlamsal ilişkiler üzerinde dururlar. İkincisi ise +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen adlar beraberinde bazı anlamsal roller de yüklenirler (bk. Anlamsal Roller). (2a-2f)'deki örneklere baktığımızda +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen adlar *kaynak*, *sebebe*, *uyarıcı*, *içerik/konu*, *miktar*, *materyal* vd. gibi birtakım anlamsal roller sergilerler. Ancak bu anlamsal roller sadece +{DAn} durum biçimbirimiyle değil başka biçimbirimlerle de işaretlenebilir. Bu yüzden +{DAn} durum biçimbirimini yukarıdaki anlamsal rollerin işaretleyicilerinden birisi olarak kabul etmek gerekir.

1.3. Geleneksel Sözdiziminde +{DAn} Durum Biçimbirimli Ögeler

Geleneksel sözdizimi çalışmalarında +{DAn} durum biçimbirimi alan ögeler tümcede ya dolaylı tümleç ya da zarf tümleci olarak kabul edilmiştir. Daha sonraki zamanlarda işlevin göz önünde bulundurulduğu bazı çalışmalarda bu durum

biçimbirimini alan ögelerin tümcede nesne ve özne de olabileceği tartışılmıştır (Boz 2004; Sev2004; Baydar 2008).

- (3a) “Bugün sizden, hepinizden bunu istiyorum.” (Özkan vd., 2011: 153)
- (3b) “Sen de geçebilirsin *anadan, yardan, serden*.” (Özkan vd., 2011: 150)
- (3c) “Amerika *savaş haberlerinden, gazeteleri dolduran ölü listelerinden* bıkmıştır artık.” (Özmen, 2013: 40)
- (3ç) “Zavallı *kederden* öldü.” (Ediskun, 1999: 357)
- (3d) “O *sudan* ben de içtim.” (Ediskun, 1999: 358)
- (3e) “Bu kitabı *Fransızca’dan* çevirmişler.” (Ediskun, 1999: 358)
- (3f) “Karpuzları *yüzer liradan* aldım.” (Ediskun, 1999: 358)
- (3g) “*Ayağımı toprağa basmaktan* ürküyordu.” (Karahana, 2012: 31)
- (3h) “Doğrusu sıkılmaya başladım *bu işlerden* Hasip Bey!” (Atabay vd., 2003: 59)
- (3i) “*Damlacık çiftliğinde, şiddetli bir göğüs nezlesinden* yatıyordum.” (Atabay vd., 2003: 59)
- (3ı) “Faruk bir iki bağırdı ama, Selim Usta *değirmenin gürültüsünden* duymadı.” (Atabay vd., 2003: 60)

Bazı araştırmacıların çalışmalarından alınan yukardaki örnekler *dolaylı tümleç/yer tamlayıcısı* başlığı altında yer almaktadır. Bu araştırmacıların ortak yönü bu ögelerin +{DAn} durum biçimbirimlerini almasıdır. Ögelerin aldığı biçimbirimler açısından bakıldığında benzerlikten şüphe yoktur. Ancak işlev göz önüne getirildiğinde yukardaki örnekler geleneksel dilbilgisindeki tanımla ne kadar örtüşmektedir tartışılır. Genellikle, +{A}, +{DA} ya da +{DAn} durum biçimbirimlerinden birini alan ögenin eylemin yerini ve yönünü bildiren ya da tümcede yönelme, bulunma ve uzaklaşma bildiren öge olarak tanımlanmaktadır. Özezen (2011: 1340), dolaylı tümleçlerin belirlenmesi ve betimlemesi işi diğer bütün cümle ögelerinden daha kolay olduğunu belirtir ancak durum sanıldığından daha karışık ve karmaşıktır. (3a-3ı)’daki örnekler baktığımızda yer ve yön ya da yönelme, bulunma ve uzaklaşma bildirmeleri tartışmaya açıktır. Yukarıda vermiş olduğumuz örnekler geleneksel dilbilgisinde tartışılan konulardır. Konunun geleneksel yöntemlerle açıklanması bir hayli zor görünmektedir.

2. Çağdaş Dilbilimde Sözdizimi Yaklaşımları

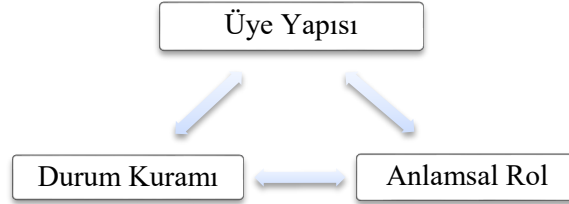
Geleneksel dilbilgisinde biçimbilgisi ve sözdizimi ayrı ayrı ele alınırken çağdaş dilbilim yaklaşımlarında biçimbilimle sözdizimin birbirinden ayrılamayacağını savunur. Bayrav, morfoloji sistemlerinin ancak sözdizimi düzenleri incelenerek varılan sistemdir, sözdizimi hesaba katılmadan biçimbilimi yapılmaz: morfolojinin ölçüsü olan kategoriler, sentaksın ölçüsü olan birimleri sınıflandırdığını, belirtir (1998: 111).

Saussure ile başlayan “dil bir dizgedir” görüşü, dile bilimsel bir bakış açısı kazandırmıştır. Geleneksel çalışmalardaki parçadan bütüne gitme anlayışı tersine dönmüş, bütünden hareketle parçalar ele alınmaya başlamıştır. Bu da dil çalışmalarında, biçimbilimin sözdizimden ayrı tutulamayacağı, biçimbirimlerin ancak sözdizimden hareketle açıklanabileceği görüşü hakim olmaya başlamıştır.

Özellikle eylem merkezli yaklaşımlarla sözdizimini çözümlemeye çalışan araştırmacılar sözcüklerin bir araya gelerek öbek ya da tümce oluşturmalarının gelişigüzel değil bir kurallar işleyişler sonucunda oluştuğu konusunda hem fikirdirler.

Sözdizimsel yapıda üyelerine +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler ve +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen üyelerin mantıksal düzeyde yüklendiği anlamsal rolleri ele aldığımız çalışmamızın saç ayağını oluşturan dilbilimsel yaklaşımlardan *üye yapısı*, *durum kuramı* ve *anlamsal rollerden* kısaca bahsedeceğiz.

2.1. Üye Yapısı

Üye yapısı, çağdaş dilbilimi çalışmalarında sözdizimi yaklaşımlarının birçoğunun temel konularından birisidir. Bu yaklaşımlarda üye yapısı (argument structure) farklı adlandırmalarla ve farklı boyutlarıyla ele alınsa da ortak görüş, yönetici pozisyonundaki sözcüğün ifade ettiği oluş ya da durumlarda bulunması gereken üyelerdir.

Yönetici yani baş konumunda bulunan sözcükler özellikle de eylemler üyelerine diğer bir deyişle tümleçlerine hem sözdizimsel yapıda hem de mantıksal düzeyde birtakım özellikler yüklerler. Sözdizimsel yapıdaki ilişki durumuyla, mantıksal düzeydeki ilişki ise doğrudan anlamla olan ilişkidir.

Üye yapısı terimi yerine *istem*, *durum ekli tamlayıcı*, *birleşim değeri* vb. terimlerin kullanıldığı da görülür.

Üye yapısına dair ilk bilgileri sunan dilbilimci Tesniere'dir. Tesniere Bağımsal Dilbilgisi'nde, bağımlılık (connexion) ilişkisinden bahseder. Bağımlılık, yönetici pozisyonundaki öge ile bağımlı olan üye arasındaki ilişkidir. Bir veya birden fazla üyeyi yöneten ögeye düğüm (næud) denir. Eylem öbeğinde eylem düğümü; ad öbeğinde ad düğümü görülür (Doğan, 2011: 25; Kerimoğlu, 2014: 48; Güz, 1999: 133).

Bağımsal dilbilgisinde tümcenin merkezinde eylem vardır. Tesniere, eylem dışında kalan ögeleri eylemle olan ilişkisine göre ikiye ayırmıştır. Bunlardan ilki *eyleyenler* (actants) diğeri ise *tümleyenler* (circonstants)'dir. Eyleyen ve tümleyenler doğrudan eyleme bağlıdır. Ancak eyleme bağımlılık dereceleri birbirinden farklıdır. Eylemin belirli sayıda eyleyeni yönetebilme kapasitesi, onun istemi (valency) olarak görülür (Doğan, 2011: 26). Eyleyenler, geleneksel dilbilgisinde özne, nesne ve dolaylı tümleç dediğimiz ögelerdir. Eyleyenlerin sayısı eylemin anlamsal özelliğine göre bir eyleyenli, iki eyleyenli, üç eyleyenli, dört eyleyenli olarak sınıflandırılır. Eyleyenlerin tümcede sayıları eylemin anlamsal özelliklerine bağlıdır ve tümcenin zorunlu ögeleridir. Tümleyenler ise, tümcenin daha anlaşılır olması için yer, durum ve koşullar ile ilgili bilgi veren geleneksel dilbilgisinde belirteç dediğimiz ögelerdir. Tümleyenlerin, eyleyenler gibi tümcede bulunması için zorunluluk yoktur.

Chomsky 1965'te, *Aspects Of The Theory of Syntax*'ı (Sözdizim Kuramı) adlı eserinde derin yapı (deep structure) ve yüzey yapı (surface structure) olmak üzere dilin

iki boyutundan bahseder¹ (Toklu 2007: 84; Sözer, 1999: 272). 1980 sonrasında İlke ve Değiştirgenler Kuramı adlı bir dil modeli öne sürer. Chomsky, derin yapıda görünen ve tüm dillerde ortak olan özelliklere daha sonradan ilkeler (principles) ve ilkelerin uygulanmasıyla yüzey yapıda görülen değişik özelliklere de değiştirgenler (parameters) adını verir (Karabulut, 2007: 1257; Kerimoğlu, 2014: 81). İlke ve Değiştirgenler Kuramı'nın alt kuramlarından olan Yönetim Kuramı'nda yöneten-yönetilen ilişkisini ele alır. Chomsky (1993:5)'e göre, Yönetim Kuramı, bir yapının yöneticisi (head) ile ona bağlı kategorilerin ilişkisine dayanır (Kerimoğlu, 2014: 85). "Dilbilgisel ilişkiler yöneten-yönetilen ilişkisine dayanır, yapısal ilişkiler bir yönetim ortamı oluşturur. Yönetici olan kategori, bu özelliğini bulunduğu sözdizimsel konumdan alır. Belirli bir sözdizimsel konumda bulunmak, o konumdaki kategoriye başka kategorileri yönetebilme özelliği kazandırır" (Uzun, 2000: 169).

Sözdizimsel yapılarda yönetim ilişkisi tümce düzeyinde olabildiği gibi öbek düzeyinde de olabilir. Yöneten öge yönettiği tümlecine/tümleçlerine bazı özellikler yükler, bu sözdizimsel ve anlamsal olabilir. Baş adı da verilen öge, öbeğin yöneticisidir ve başın türü öbeğin de türünü belirtir, öbeğe adını verir. Örneğin baş eylemse eylem öbeği, ad ise ad öbeği olarak adlandırılır. Eylemler dışında ilgeçler ve bazı adlar da yönetici olabilen sözcük türlerindedir ve tümlecine/tümleçlerine bazı özellikler yükleme kapasitesine sahiptirler.

Sözdizimsel yapıda öbeklerin ve tümcelerin oluşturulabilmesi için birtakım ögeler gerekmektedir. Bunlardan bazıları baş olan öge için zorunluken bazıları ise daha çok bilgi verme amacıyla yapıda bulunan ögelerdir. Bunlara, tümleç (complement) ve eklenti (adjunct) adı verilmektedir².

Tümleç (complement), bir başın sözcük kütüğünde bulunan yanulamama koşullarını yerine getirmek amacıyla kullanılan ögedir (Turan, 2011: 152). Üyeler öbeklerin ya da tümcelerin zorunlu ögesidir ve çıkarıldıklarında tümce kuralsız olur.

(4a) Evden çıktı.

* _____ çıktı.

(4b) Ali'den başka

* _____ başka

(4a)'da *evden* sözcüğü *çık-* eyleminin üyesi iken, (4b)'de *Ali'den* sözcüğü *başka* ilgecinin üyesidir. Çıkarıldıklarında anlam bozulur.

Eklenti (adjunct), dilbilgisel bir tümce kurmak için yanulamama koşullarına göre zorunlu olmayan, daha çok niteleyici işleve sahip seçimlik ögelerdir. Eklentiler, öbekleri veya tümceyi daha açık ve anlaşılır hale getirmek için ek bilgi verir. Eklenti bir öbektan veya tümceden atıldığı zaman öbek kuralsız olmaz.

(5a) *Kırmızı* araba

_____ araba

(5b) *Akşamdan* gitti.

¹ Bu çalışmada yüzey yapı yerine sözdizimsel yapı, derin yapı yerine de mantıksal düzey terimlerini tercih ettik.

² Tümleç ve eklenti terimleri Tesniere'in Bağımsal Dilbilgisi yaklaşımındaki eyleyenler (actants) ve tümleyenleri (circumstants) karşılıktaştırılmaktadır.

_____ gitti.

(5a)'da *kırmızı* ve (6b)'de *akşamdan* sözcükleri eklentidir. Öbekten ya da tümceden çıkarıldıklarında anlam bozulmaz.

Ancak eklenti gibi görünen bazı belirteçler eylemin anlamını verebilmek için cümlede zorunlu olarak yer alması gerekmektedir.

(6a) "Arkadaş *sevinçten* çıldırdı." (AN-AZDE)

(6b) Arkadaş çıldırdı.

(7a) "İkisi de *güneşten* yanmışlardı." (AA-ÖY)

(7b) İkisi de yanmışlardı.

(8a) "Parasızlıktan *kıvranıyordu*." (OCK-H)

(8b) Kıvranıyordu.

(6a), (7a) ve (8a)'da *çıldırmak*, *yanmak* ve *kıvranmak* eylemlerinin +{DAn} durum biçimbirimi yüklediği *sevinçten*, *güneşten* ve *parasızlıktan* üyeleri tümceden atıldığında anlam bulanıklaşmaktadır. (6b), (7b) ve (8b)'ye baktığımızda *çıldırmak* "delirmek", *yanmak* "ateşe maruz kalmak ya da üzmek", *kıvranmak* "acı çekmek" şeklinde de anlaşılabilir. Belirteç olan bu sözcüklere çalışmamızda zorunlu üye olarak yer verilmiştir.

Yönetici konumundaki öge yönettiği üyelerine sözdizimsel olarak durum yüklerken, anlamsal olarak ise bazı anlamsal roller yüklemektedir. Bu yüzden üye yapısında yer alan üyeler sözdizimsel yapıda durum yüklenerek Durum Kuramı; mantıksal düzeyde de Anlamsal Rol yaklaşımlarıyla iç içedir.

2.2. Durum Kuramı

Chomsky'nin İlke ve Değiştirgenler Kuramı'nın alt kuramlarından bir diğeri de Durum Kuramı (Case Theory)'dir. Durum Kuramı, ad öbeklerinin hangi durumu yüklediklerini, durum yükleyicilerinin neler olabileceğini ve durum yüklemenin yapısal özelliklerini düzenler (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011: 104).

(9a) Ali *bisiklet+ten* düştü.

(9b) *Ali bisiklette düştü.

(9c) *Ali bisiklete düştü.

(9a)'da *bisiklet* sözcüğündeki *+ten* yerine (9b) ve (9c)'deki gibi *+te* ya *+e* durum biçimbirimi getirdiğimiz zaman kuralsız bir tümceyle karşılaşırız.

Sözdizimsel yapılarda, bir ad durum yüklenmişse bu yönetici bir öge tarafından yüklenilmiştir. Durum Kuramı'nda buna durum yükleme (case assignment) denir. Ad öbekleri burada durum yüklenici pozisyonundayken, yöneticileri ise durum yükleyici pozisyonundadır (Uzun, 2000: 195). (9a)'ya baktığımızda *düş-* durum yükleyici, *bisiklet* ise durum yüklenicidir.

Chomsky, durumları biçimbilimsel olarak gerçekleşmelerine göre soyut (abstract) ve biçimbirimsel (morphological) olmak üzere ikiye ayırmıştır. "Soyut durum belirli bir güdülenmeyle biçimbilimsel olarak da sunulabilir ama biçimbilimsel durum her zaman biçimbilimsel olarak yansıtılan durumdur. Türkçede iki soyut durum (yalın ve belirtme), üç biçimbilimsel durum (yönelme, kalma ve çıkma) bulunmaktadır.

Belirtme durumu, ilgili ad/adöbeğinin anlambilimine bağlı olarak biçimbilimsel olarak da sunulmaktadır” (Uzun, 2000: 192). Chomsky’nin bir diğer durum ayrımı ise yapısal (structural) ve içsel (inherent) durumdur³.

Türkçede eylemler, ilgeçler ve yüklemcil sıfatlar durum yükleyicileridir⁴. Eylem, geçişli ise dolaysız nesnesine yapısal durum, diğer tümleçlerine (yani dolaylı nesnelere) içsel durum yükler. İlgeçler, tümleçlerine içsel durum ve yapısal durum yükler. Yüklemcil sıfat eğer yanulamlıyorsa, özne dışındaki öğelere rol ve dolayısıyla içsel durum yüklemektedirler (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011: 105).

2.3. Durum Dilbilgisi ve Anlamsal Roller

Sözdizimsel ilişkiler, tümce veya öbeklerde sadece sözdizimsel yapıda değil mantıksal düzeyde de vardır. Anlamsal rol (semantic roles) kavramı, yönetici olan öğelerin üyelerine mantıksal düzeyde bazı roller yüklenmesini ifade eder. Anlamsal roller, alan yazında *derin durumlar*, *semantik roller*, *konusal roller* ve *teta roller* olarak da adlandırılmaktadır.

(10) Ali okuldan geldi.

(10)’da tümcenin dış üyesi yani öznesi olan *Ali* edici (agent) rolünü yüklenirken iç üye olan *okuldan* tümleci ise kaynak (source) rolünü yüklenmiştir.

Anlamsal rol çalışmaları iki ana yaklaşıma ayrılabilir: **a.** Fillmore (1968, 1977) tarafından tanıtılan durum, Dik (1978, 1980) tarafından alınmış ve geliştirilmiştir. Sonra da Starosta (1978) tarafından “Lexicase Model”e dönüştürülmüştür. Dowty (1991) ve Dik (1978, 1983) ise eylemlerin görünüşünü temel alan anlamsal rollerin bir sınıflandırmasını önermişlerdir; **b.** Gruber (1967), Anderson (1971, 1977), Lutzeier (1991) eylemlerde bulunan hareketi ve konumu bildiren sınırlı sayıdaki genel yer (locative) rolleri başlangıç noktası olarak ele alıp bunları soyut olaylarla ilişkilendiren Konumsal Kuramı (Localistic Theory) oluşturmuşlardır (Bussman, 2006: 157).

Gruber (1965) “Studies in Lexical Relations⁵” adlı çalışmasında “konu rollerini (thematic roles), bu rolleri üye olarak alan eylemler bağlamında tartışmıştır, örneğin kılıcıdan çok kılıcılı eylemler (agentive verbs) üzerinde durur. Gruber (1976), kılıcılı eylemleri başta ettirgen eylemler olmak üzere konusu, kaynağı ve hedefi soyut olan eylemler ve süreç bildiren eylemler olarak tanımlar” (Akcan, 2010: 15).

Fillmore (1968) ise, “Case for Case” adlı çalışmasında anlamsal rolleri derin durum (deep case) olarak ele almıştır. Sözdizimsel yapıda üyelere yüklenen durumların mantıksal düzeyde de birtakım anlamsal rolleri karşıladığını söyler. Yüzey durumlar, sözdizimsel yapıda diller arasında farklılık göstermesine karşılık derin durumların değişmeyeceğini ifade eder. Geleneksel sözdizimi çalışmalarında özne ve nesne gibi kavramların yeterince açık olmadığı, öznenin de diğer durumlar gibi birtakım anlamsal roller içerdiğini belirtir. Ayrıca tümcede bir rolün sadece bir üye ve bir üyenin sadece bir rol alabileceğini savunur.

³ Fillmore’a göre ad öbeklerinin tümcenin diğer öğeleriyle etkileşimi iki türden olabilir. Birincisi, katkısız ilişkiler (pure relation) ki bu ilişkiler yalın durumu ve belirtme durumunu oluşturur. Diğerleri ise, etiketlenmiş ilişkiler (labeled relation) ki bu ilişkiler de kalan durumları oluşturur. Anlam açısından ilişkili tek sözdizimsel ilişkili türü ikincidir. (Akcan, 2010: 16).

⁴ Konu ile ilgili olarak sıfatlar için bk. Doğan (2015); edatları için bk. Doğan (2014) ve Boz (2018).

⁵ Bu çalışma Gruber’in doktora tezidir.

Durum Dilbilgisi, Fillmore tarafından 1960'lı yılların sonlarına doğru Üretici dilbilgisinin cümle çözümlemesinde sözdizimin ön planda tutulması ve anlamın göz ardı edilmesine itiraz olarak geliştirilen dilbilimsel bir yaklaşımdır.

Fillmore'a göre Durum dilbilgisi iki esasa dayanır: 1. Durum belirlemede sözdizimi merkezliği, 2. Gizli kategorilerin önemi (Malmkjær, 1995: 86). Bunlardan ilki durum yükleyen yönetici olan öğelerle ilgilidir; ikincisi ise evrensel olduğu varsayılan derin durumlarla yani anlamsal rollerle ilgilidir:

(11a) Ali camı taşla kırdı.

Bu tümce geleneksel dilbilgisine göre *Ali* özne, *cam* nesne, *taş* ilgecin nesnesi iken, Durum dilbilgisinde anlamsal olarak *Ali* işi yapan, *cam* işten etkilenen ve *taş* da işi yapmaya yarayan araçtır.

Fillmore (1968)'de anlamdan hareketle sözdizimsel ilişkileri ortaya koymak için eyleyen (agentive), araç (instrumental), yönelme (dative), gerçeklik (factitive), yer (locative), yansız (objective) birtakım derin durumlar ya da anlamsal roller önerir ve daha sonraki çalışmalarında bu durumların sayısını artırır.. Fillmore (1971)'de edici (agent), karşı koyucu (counter-agent), araç (instrumental), etkilenen/nesne (object), sonuç (result), kaynak (source), hedef (goal) ve deneyimleyen (experiencer) olmak üzere sekiz derin durum önerir. 2003'te edici (agent), araç (instrumental), kaynak (source), hedef (goal), uyarıcı (stimulus), etkilenen (patient), deneyimleyen (experiencer), faydalanan (beneficiary) konu (theme), güzergâh (path) ve bilişsel içerik (cognitive content) olarak derin durumların sayısını on bire çıkarır. Fillmore, bu derin durumların sözdizimsel yapıdaki gerçekleşmelerinin dillere göre farklılık gösterebileceğini belirtir.

"Jackendoff (1972), üye yapısı içerisindeki konusal ilişkilerin belirli bir hiyerarşik düzene göre belirlendiğini öne sürmektedir. Bir başka deyişle, üyelerin sözdizimsel sunuluşlarında, üyelerin anlambilimsel değeri ve yükledikleri roller etkili olmaktadır. Jackendoff (1972), sebep (cause), hedef (goal), konu (theme), kaynak (source), yer (locative) rollerinden oluşan bir liste öne sürmüştür. "Jackendoff (1990), Gruber'in konusal roller ile devinim kavramını ilişkilendiren yaklaşımını geliştirerek bir üye gerçekleştirme kuramı da önermiştir" (Aydemir, 2006: 11).

Gruber, Fillmore ve Jackendoff'un dışında Chafe (1970), Anderson (1971), Longacre (1976), Cook (1978), Dik (1980), Givon (1984), Starosta (1988), Larson (1988), Van Valin (1990), Dowty (1991) ve diğer birçok araştırmacı değişik anlamsal rol listeleri oluşturmuşlardır. (Akcan, 2010: 6; Doğan, 2011: 67).

Durum Dilbilgisi, Üretici Dilbilgisine itiraz olarak ortaya atılsa da özellikle İlke ve Değiştirgenler Kuramı sonrasında Chomsky de rollere önem verir. Chomsky'e göre Rol Kuramı, sözlükçedeki anlambilimsel bilgilerin belirginleşmesi ve bunların sözdizimsel yapılara yansıtılmasına dair ilişkileri, düzenlemeleri içerir (Uzun, 2000: 97). Durum yükleme gibi rol yükleme de yönetim altında gerçekleşmektedir. Yönetici olan öge yönettiği üyelere durumun yanında birtakım anlamsal roller de yüklemektedir. Ancak durumlar sözdizimsel yapıda belirlenirken, roller mantıksal düzeye ait özelliklerdir. "Eylemler bulunduğu öbeğin yani eylem öbeğinin içindeki üyeye veya üyelere, hem kendi öbeği dışında yer alan özne konumundaki üyeye rol yüklemektedir. Dışsal üye rolünü doğrudan eylemden değil, eylem ile birlikte eylem öbeği içinde yer alan üyelere oluşan bütünlükten almaktadır. Yani dışsal üyeye rol yükleyen eylem değil, eylem öbeği olmalıdır" (Uzun, 2000: 118-119).

Araştırmacılar, çalışma konularına ilişkin birbirine yakın anlamsal rol listeleri oluşturmalarına rağmen anlamsal rollerle ilgili en çok tartışılan konu evrensel bir rol listesinin olmamasıdır. Anlamsal rollerle ilgili bir diğer husus da araştırmacıların aynı rollere farklı adlar vermeleridir: *agent*, *agentive*, *actor* ve *causative*. Bu yabancı yayınlarda olduğu gibi Türkçe için yapılan çalışmalarda da aynı durum geçerlidir. Özne konumundaki üyeye Türkçe karşılık olarak *eden*, *edici*, *eyleyen* ve *kılıcı* gibi birtakım adlar kullanılmaktadır.

Bir diğer tartışma konusu da Fillmore'un iddia ettiği bir üyenin sadece bir rol yüklenebileceği ve bir rolün de sadece bir üyeye yüklenebileceği fikridir. Chomsky'de aynı şekilde Rol Ölçütü ilkesinde bunu savunurken Gruber, Jackendoff ve diğer birçok araştırmacı bir üyenin birden fazla rol alabileceği gibi aynı rolün birden fazla üyeye yüklenebileceğini belirtirler.

(12a) Hasan giyindi.

(12b) Kemal, Mahmut ve Ferit hapisneden kaçmış.

(12c) Kerim Mehmet'e benziyor.

(12a)'da *Hasan* hem *eden* hem de "etkilenen" olmak üzere iki rol yüklenirken; (12b)'de *Kemal*, *Mahmut* ve *Ferit* sadece "edici" rolünü yüklenmişlerdir. (12c)'de hem *Kerim* hem de *Mehmet*'in yüklendiği roller aynıdır.

Türkçede anlamsal rollerle ilgili yapılan çalışmalarına baktığımızda Uzun (2000), Akbay (2006) ve Doğan (2011) rol listeleri sunmuşlardır. Uzun (2000: 105), Türkçe için tamamıyla bir öneri olarak *edici*, *etkilenen*, *deneyimci*, *konu*, *hedef*, *kaynak*, *yer*, *yararlanıcı* ve *araç* olmak üzere 9 rolden oluşan bir liste sunar. Akbay (2006: 69-75) *edici* (*agent*), *etkilenen* (*patient*), *deneyimci* (*experiencer*), *konu* (*theme*), *hedef* (*goal*), *kaynak* (*source*), *yer* (*locative*), *yararlanıcı* (*benefactor*), *araç* (*instrument*), *iyelik* (*possessor*), *kurulan* (*constructum*), *yıkılan* (*destructum*), *neden* (*reason*) 13 rolden oluşan bir liste sunar. Doğan (2011: 67-77) *eden* (*agent/actor*), *etkilenen* (*patient*), *konu* (*theme*), *deneyimci* (*experiencer*), *içerik* (*content*), *alıcı* (*recipient*), *uyarıcı* (*stimulus*), *sebepten* (*cause/r*), *hedef* (*destination*), *kaynak* (*source*), *yer* (*location*), *amaç* (*purpose*), *araç* (*instrument*), *ürün* (*product*), *materyal* (*material*), *faidalanan* (*beneficiary*), *söyleyen* (*sayer*), *söz* (*verbiage*), *mevzu* (*topic*), *güç* (*force*), *değer/nitelik* (*attribute*), *güzergâh* (*path*), *zaman* (*time*), *durum* (*manner*), *miktar* (*asset*) ve süreç olmak üzere 26 rolden oluşan bir liste sunar.

Biz ise çalışmamızda +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen üyelerin mantıksal düzeyde yükledikleri *kaynak*, *sebepten*, *güzergâh*, *uyarıcı*, *faidalanan*, *içerik/konu*, *söyleyen*, *materyal* ve *miktar* olmak üzere dokuz anlamsal rol tespit ettik.

3. Yöntem

Günümüz Ölçünlü Türkiye Türkçesinden hareketle adlara +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemlerin üye yapısı ve adlara yüklediği anlamsal rollerini tespit ettiğimiz çalışmada eş zamanlı yöntem tercih ettik.

Eşzamanlı olarak yapılan bu çalışmada, Ölçünlü Türkiye Türkçesinde +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler ele alınmıştır. Yardımcı eylemlerden sadece *et-ve-ol-* yardımcı eylemleriyle kurulan birleşik eylemler çalışmanın kapsamına alınmıştır. Eylemlerin çok anlamlılıklarından dolayı bazı eylemlerin üyelerine birçok anlamında +{DAn} durum biçimbirimi yüklediği görülmüştür. Bu kapsamda 856 anlama sahip 481

eylem tespit edilerek esas alınmıştır. Cumhuriyet sonrasında yazılan roman, hikaye, şiir, tiyatro, anı, gezi yazısı, masal vd. gibi farklı türlerden eserler tarayarak tespit edilen anlamlara uygun örneklere yer verdik.

Tespit ettiğimiz eylemlerin üye yapısında yer alan +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen üyeleri +{DAn} durum biçimbirimini yüklenen zorunlu üyeler ya da +{DAn} durum biçimbirimini yüklenen eklentiler olarak ele aldık. Yönetim dışında yer alan +{DAn} durum biçimbirimini almış diğer öğelere çalışmamızda yer vermedik. Son aşamada ise üyelerin aldığı anlamsal rolleri tespit ederek, üye yapısına göre sıraladık.

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi *üye yapısı* (argument structure), *durum dilbilgisi* (case grammar) ve *anlamsal roller* (semantics roles) gibi dilbilimsel yaklaşımlarının ortaya koyduğu temel ilke ve kavramlardan oluşmaktadır.

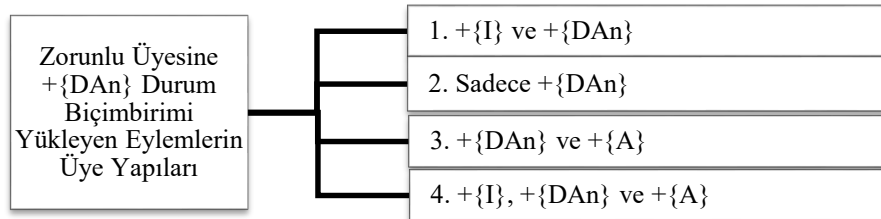
4. Bulgular ve Yorumlar

4.1. +{DAn} Durum Biçimbirimi Yükleyen Eylemler ve Üyelerin Yüklendiği Anlamsal Roller

+{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler ve üyelerin yüklendiği anlamsal roller, zorunlu üyesine (complement) +{DAn} durum biçimbirimini yükleyen eylemler ve eklentisine (adjunct) +{DAn} durum biçimbirimini yüklenen eylemler olarak iki ana başlık altında ele alınmıştır⁶.

4.1.1. Zorunlu Üyesine +{DAn} Durum Biçimbirimi Yükleyen Eylemler

Üye yapısında +{DAn} durum biçimbiriminin zorunlu üye olarak yer aldığı bir üyeli, iki üyeli ve üç üyeli eylemler vardır. Bunlar, tek üyesi olan eylemler: Sadece +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler; iki üyesi olan eylemler: +{I} ve +{DAn}, +{DAn} ve +{A} durum biçimbirimi yükleyen eylemler; üç üyesi olan eylemler: +{I}, +{DAn} ve +{A} durum biçimbirimi yükleyen eylemler biçimde üç gruba ayrılır. Bu grupta yer alan eylemleri sayıca çoktan aza şöyle sıralayabiliriz:

Bu grupta yer alan eylemlerin üyelerine mantıksal düzeyde yüklediği 8 farklı anlamsal rol vardır. Bu rolleri sayıca çoktan aza şöyle sıralayabiliriz: *Kaynak, sebep, içerik/konu, uyarıcı, güzergâh, faydalanan, söyleyen*.

4.1.1.1. Sadece +{DAn} Durum Biçimbirimi Yükleyen Eylemler

Üye yapısında sadece +{DAn} durum biçimbirimi yüklenmiş tek üyesi bulunan eylemler bu grupta yer alır. Bu grupta eylemler, +{DAn} durum biçimbirimli zorunlu

⁶ Doğan (2018), istem bilgisine göre eylemleri sınıflandırdığı çalışmasında +{DAn} durum biçimbirimini yükleyen eylemlerin 11 farklı sözdizimsel yapı sergilediğini belirtir.

üyelerine 6 farklı anlamsal rol yüklemektir. Bu rolleri sayıca çoktan aza şöyle sıralayabiliriz: Kaynak, sebep, içerik/konu, uyarıcı, güzergâh, faydalanan.

Bu grupta yer alan eylemlerin karakteristik özelliği uyarıcı rolüdür. Birkaç istisna dışında uyarıcı rolü, sadece bu eylem tipinin üye yapısında yer almaktadır.

4.1.1.1.1. Kaynak (Source) Rolü

Kaynak rolü bir işin, oluşun ve durumun başlangıç ya da çıkış yerini belirtir. Sadece +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen kaynak rolündeki zorunlu üyeler ve bunu yükleyen eylemler birtakım özellikler göstermektedir.

Kaynak rolünü yükleyen eylemleri **hareket** ve **durum** olarak ikiye ayırmak mümkündür: (13a) “*Servisten* inince bir taksi bulup, eve varıyoruz.” (BU-GYÇ)

(13b) “Daha sonra *evden* ve *köyden* de kaçtı.” (BU-GYÇ)

(13c) “*Burnundan* şıpır şıpır ter damlıyordu.” (SD-K)

(13ç) “Kadın *samanlıktan* döndü.” (AS-YA)

(13a), (13b), (13c) ve (13ç)’ye baktığımızda +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen *inmek*, *kaçmak*, *damlamak* ve *dönmek* eylemleri hareket bildirmektedirler. Ayrıca *akmak*, *aksetmek*, *aralanmak*, *atlamak*, *avdet etmek*, *boşalmak*, *boşanmak*, *bozmak*, *çekilmek*, *çıkılmak*, *çımak*, *dağılmak*, *damlamak*, *doğmak*, *fırlamak*, *fişkırmak*, *gelmek*, *gitmek*, *göçmek*, *hareket etmek*, *havalanmak*, *inmek*, *intişar etmek*, *kaçmak*, *kalkmak*, *kaynamak*, *kopmak*, *nebean etmek*, *neşet etmek*, *oynamak*, *sarmak*, *savrulmak*, *savuşmak*, *sekmek*, *sıçramak*, *sıvışmak*, *sızmak*, *taşmak*, *toz olmak*, *uçmak*, *uzaklaşmak*, *yankılanmak*, *yansımak*, *yükselmek*, *zıplamak* vd. eylemlerin uygun anlamları bu grupta yer alır.

Hareket bildiren eylemlerinin kaynak rolü yüklenen zorunlu üyeleri daha çok hareket edilen yeri, hareket edilen konumu ya da hareket noktasını işaret ederler. (13a), (13b), (13c) ve (13ç)’de *servisten*, *evden* ve *köyden*, *burnundan*, *samanlıktan* bunlara örnek sayılabilir.

(14a) “*İstanbul'dan* anımsadığım çok az şey vardı: Vefa semtindeki evimiz.” (DÖ-GYKK)

(14b) “-Vay canına... *Aklımızdan* çıkmış ulan!” (KT-Gİ)

(14c) “Hepsi de ruhlarını *bütün bu güzelliklerden*, *mehtaptan* ve *sazdan* doğan hülyalara açmışlar,” (AHŞ-BM)

(14ç) “Bundan böyle, gene *ailemden* esinlenerek karakterler yaratacağsam, aynı adları taşıyacaklar!” (EA-DÖY)

(14a), (14b), (14c) ve (14ç)’deki örneklere baktığımızda zorunlu üyelerine +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen *anımsamak*, *çıkılmak*, *doğmak* ve *esinlenmek* eylemleri bir hareketten ziyade durum bildirmektedirler. Ayrıca *akmak*, *artmak*, *atmak*, *bağışlanmak*, *başlamak*, *belirmek*, *coşmak*, *çağlamak*, *çıkılmak*, *çöplenecek*, *doğmak*, *düşmek*, *eksilmek*, *esinlenmek*, *esmek*, *faydalanmak*, *fişkırmak*, *geçinmek*, *gelmek*, *gitmek*, *istifa etmek*, *istikraz etmek*, *kalkmak*, *kalmak*, *kar etmek*, *kopmak*, *mezun olmak*, *mülhem olmak*, *neşet etmek*, *olmak*, *sadır olmak*, *sızmak*, *sirayet etmek*, *tasarruf etmek*, *taşmak*, *terhis olmak*, *türemek*, *uzaklaşmak*, *yararlanmak*, *zuhur etmek* vd. eylemlerin uygun anlamları bu grupta yer alır.

Durum bildiren eylemlerin kaynak rolü yüklenen zorunlu üyeleri daha çok bir durumun, bir duygunun ya da düşüncenin başlangıç ya da çıkış noktasını ifade ederler.

(15a), (15b) ve (15c)'deki örneklere baktığımızda durum yüklenen kaynak rolündeki zorunlu üyeler *çocukluktan*, *reislikten* ve *askerlikten* bir durum ya da pozisyona; (15ç) ve (15d)'de *gözlerinden*, *Ruhumdan* bir duyguya; (15e), (15f) ve (15g)'de *fikirden*, *yazarlardan*, *hatırdan* bir düşünceye kaynaklık ederler:

(15a) “Çocukluktan çıkıp, kızlaşır kızlaşmaz düşünmüş, demiş ki:” (MŞE-GKK)

(15b) “Paşa Reislikten düştükten sonra her gün kendisine tarize ve gizli gizli eğlenmelere sebep olan bu genç kadın ile kızına âdeta husumet ederdi.” (MŞE-HP)

(15c) “Yıl 1943 olmalı, 3 yıllık askerlikten terhis olmuşum.” (VG-GOHO)

(15ç) “Tutkuların gözlerinden fıskırıyor.” (GD-AK)

(15d) “Ruhumdan kopuyor, bu acı feryat” (AS-Ş)

(15e) “O fikirden çıkan eserler meydandadır.” (YKB-Aİ)

(15f) “Queneau gibi yazarlardan esinlenen bir kara roman yazını var,” (AD-YY)

(15g) “Hatırdan çıkarmayın beni;” (CST-BŞ)

4.1.1.1.2. Sebep (Reason) Rolü

+{DAn} durum biçimbirimi yüklenen sebep rolündeki zorunlu üyeler, birtakım özellikler göstermektedir. Bunları 5 tip olarak ele alabiliriz: 1. Duygu belirtenler; 2. Güç⁷ belirtenler; 3. Hastalık ya da yorgunluk belirtenler; 4. Yokluk belirtenler; 5. Bir durumun ya da bir şeyi yapmanın yol açtığı sebebi belirtenler.

1. Bir durumun oluşmasına ya da ortaya çıkmasına sebep olan duygusal durumu (*sevinç*, *öfke*, *keder*, *korku*, *mutluluk*, *üzüntü* vb.) ifade ederler. *Ağlamak*, *çatlamak*, *çıldırma*, *delirmek*, *donmak*, *haykırmak*, *hoplamak*, *kıvrılmak*, *kızarmak*, *sararmak*, *taşmak*, *titremek*, *uçmak*, *zıplamak* vd. eylemlerin uygun anlamları bu grupta yer almaktadır:

(16a) “Arkadaş *sevinçten* çıldırdı.” (AN-AZDE)

(16b) “Koca Halil konaklarının arkasındaki çalılığa gizlenmiş, *korkudan utançtan* kıvranıyordu.” (YK-OD)

(16c) “İnce damarların kıl kıl kırmızısı içindeki pelte yüz *hırstan* sararmıştı.” (OK-EK)

(16ç) “Gene de içi *mutluluktan* taşıyordu.” (YK-KSİ)

2. Doğaya ait güçlerin (*sıcak*, *soğuk*, *güneş*, *yağmur*, vb.) sebep olduğu durumu ifade ederler. *Donmak*, *erimek*, *inmek*, *kavrulmak* vd. eylemlerin uygun anlamları bu grupta yer almaktadır:

(17a) “Lokantanın camına yaslanıp, *soğuktan* titreyerek onları seyrettim.” (BU-GYÇ)

(17b) “İkisi de *güneşten* yanmışlardı.” (AA-ÖY)

3. Hastalık ve yorgunluk gibi etkenlerin sebep olduğu durumu ifade ederler:

(18a) “Doksan yaşın heyecanlarında, *kalpten* gitmesem bari.” (AB-BYŞ)

⁷ Doğan (2011: 75), çalışmasında güç (force) rolüne yer verir. Gücün, kimi süreçlerin meydana gelmesinde doğrudan ve doğal sebep olduğunu belirtir.

(18b) “*Hastalıktan* kırılan kentlerin üzerinden, sürüler halinde uçup geçerlermiş.” (GD-AK)

(18c) “Neden *yüksek tansiyondan* çekti yaşamı boyunca?” (EA-DÖY)

4. Yokluk yani olmamayı veya bulunmamayı ifade ederler. Bu tarz örneklerde durum yüklenen zorunlu üye yokluk belirten +{slz} biçimbirimi ile kullanılmaktadır. *Bitmek, sızlanmak vd.* eylemlerin uygun anlamları bu grupta yer almaktadır:

(19a) “Biçare küçük göğsü *havasızlıktan* bunalıyordu.” (RNG-ÇK)

(19b) “Sen *susuzluktan* çatlıyorsun mesela çeşmenin umurunda mı” (BRE-DKD)

(19c) “*Parasızlıktan* kıvranıyordu, yoksa hiç böyle şeylere teşebbüs etmeyecekti...” (OCK-H)

5. Bir durumun ya da bir şeyi yapmanın yol açtığı sebebi ifade ederler. *Halas olmak, içtinap etmek, imtina etmek, istinkaf etmek, kaçmak, kaynaklanmak, müteessir olmak, rahatsız olmak, sakınmak, sıyırmak, silkinmek, şikayet etmek, tevakki etmek, yıpranmak vd.* eylemlerin uygun anlamları bu grupta yer almaktadır:

(20a) “*Patlamadan* doğan sarsıntı 450 km. uzaklıktan duyulabilmiştir.” (AA-ÖY)

(20b) “Hem kendimizi hem de karşı tarafı olduğumuzca, zayıf yanlarımızla da kabul ediyor ve *bundan* gocunmuyoruz.” (İA-İKG)

(21c) “Bilirim *kavgadan* kaçmaz, gücüne ziyade güvenir.” (F-K)

4.1.1.1.3. Güzergâh (Path) Rolü

+{DAn} durum biçimbirim yüklenen güzergâh rolündeki zorunlu üyeler birtakım özellikler göstermektedir. Hareket bildiren eylemlerin üyelerine yüklediği bu rol, hareketin güzergâhını belirtmektedir. Bu rolü yüklenen üyeler *içinden, üzerinden, arasından* gibi bazı anlamsal özellikler göstermektedir:

(22a) “Danışan, *dağdan* aşar demiş atalar.” (FB-T)

(22b) “Lisedeyken, *duvardan* atlayıp Gülhane Parkı'na tüyüşümüzü, Şehzadebaşı sinemalarına gidişimizi, Altınyuva Kıraathanesi'nde tavla oynayışımızı bile, unutmuşuz sanki.” (AB-BYŞ)

(22c) “Reşit Bey'i otomobile alınca, *Vefa'dan* dolaşıp Kumkapı'ya inen yokuşun başında bıraktılar...” (KT-YS)

(22ç) “Komutanın odasına giden yol bu *tünelden* geçiyor.” (FB-T)

(22d) “Pencerenin, *camlarından* sızan rüzgârın ıslığı, gittikçe büyüüyordu.” (Aİ-YK)

(22a) ve (22b)'de *aşmak* ve *atlamak* eylemlerinin durum yüklediği *dağdan* ve *duvardan* üyelerine güzergâh olarak “üzerinden ya da üstünden” anlamı katarken; (22c)'de *dolaşmak* eylemi *Vefa'dan* üyesine “etrafından”; (22ç)'de *geçmek* eylemi *tünelden* üyesine “içinden”; (22d)'de ise *sızmak* eylemi *camlarından* üyesine “arasından” anlamı katmaktadır. Bunların dışında *akmak, çıkmak, dönmek, gelmek, işlemek, kaymak, sığmak, uğramak* eylemleri uygun anlamlarında üyelerine güzergâh rolü yüklemektedir.

4.1.1.1.4. İçerik/Konu (Content/Theme) Rolü

+{DAn} durum biçimbirimi yüklenen konu/içerik rolü rolündeki zorunlu üyeler, eylemin belirttiği işte, oluşta ve durumda yer alan ancak etkilenmeyi karşılar. Bu grupta yer alan eylemleri 1. Anlamak, 2. Vazgeçmek, 3. Bahsetmek, 4. Sınamak, 5. Mahrum olmak eylemleri şeklinde alt gruplara ayırmak mümkündür:

(23a) “Ne anlarız *sanayiden*, ne anlarız *ticaretten*...” (AN-AZDE)

(23b) “Yengen bu işlerden çakmaz.” (MŞE-MA)

(23a) ve (23b)’de görüldüğü gibi *sanayiden*, *işlerden* üyeleri eylemin tamamen anlamsal içeriğiyle alakalıdır. Daha çok *anlamak*, *sezmek*, *fark etmek*, *öğrenmek* gibi anlamsal boyuta sahip mental eylemlerden oluşmaktadır. *Belli olmak*, *haberdar olmak*, *haberi olmak*, *kestirmek*, *teğafül etmek*, *uyanmak* eylemlerinin uygun anlamlarını bu gruba dahil edebiliriz.

(24a) “Son zamanlarda, ne olduysa, *namazdan* caydı.” (MAE-S)

(24b) “Karar verdiği şii *mevzuundan* sapmıyarak yazıyordu.” (MAE-S)

(25c) “Fakat verdiği *karardan* şaşmadı.” (TB-KA)

(24a), (24b) ve (24c)’deki gibi herhangi bir durumdan vazgeçmek, sapmak, uzaklaşmak anlamlarına gelen eylemler bu gruba dahil edilebilir. *Azmak*, *caymak*, *dönmek*, *çıkılmak*, *feragat etmek*, *geçmek*, *inhıraf etmek*, *rücu etmek*, *sapmak*, *sarfinazar etmek*, *şaşmak*, *vazgeçmek* eylemleri uygun anlamlarıyla bu gruba dahil edebileceğimiz diğer eylemlerdir.

(25a) “*Dağınık mısralardan*, *beyitlerden*, *kıtaldan* bahsetmesem [söz etmesem] daha iyi olur.” (CST-BŞ)

(25b) “Artık hep *Kasım Bey ailesinden* konuşuluyordu.” (MŞE-M)

(25c) “*Varlık'tan* mı söz ediyorsun?” (CS-GC)

(25a), (25b) ve (25c)’deki gibi herhangi bir konu da sözlü iletişimi sağlayan eylemlerin uygun anlamları bu grupta yer alır.

(26a) “Arka arkaya *iki sınavdan* geçecekti.” (NN-DM)

(26b) “Şu *yeni harflerden* imtihan olacağız.” (KHK-YVAH)

(26a) ve (26b)’de görüldüğü gibi bir sınav ya da imtihanı başarmak/başarmamak anlamına gelen *çakmak*, *kalmak*, *takmak* gibi diğer eylemlerin uygun anlamları bu grupta yer alır.

(27a) “Yöneticiler, *kişisel ahlaktan* yoksun olarak türlü kılıklara girebilirler.” (DÖ-GYKK)

(27b) “- *İşinden* olursun, demişti.” (F-K)

(27a) ve (27b)’de görüldüğü gibi olmamak, yoksun kalmak anlamlarına gelen *mahrum olmak*, *düşmek*, *kesilmek*, *kalmak* gibi diğer eylemlerin uygun anlamları bu grupta yer almaktadır.

4.1.1.1.5. Uyarıcı (Stimulus⁸) Rolü

⁸ Stimulus, bir psikoloji terimidir. Uyarıcı, “organizmada, organizmanın belli organında ya da alıcısında belirlenebilir bir tepki yaratan içsel ve dışsal her türlü durum ve enerji değişikliği, nesne ya da olay” olarak tanımlanmaktadır (Budak, 2000: 785).

Uyarıcı rolü, duygu belirten eylemlerin +{DAn} durum biçimbirimli zorunlu üyesine yüklediği anlamsal roldür. Duyguların belirmesine ya da ortaya çıkmasına yol açan üyeler uyarıcı pozisyonundadır. Bu tarz eylemlerle kurulan tümcelerde uyarıcı rolünün yanında duygusal eylemi yaşayan ya da tecrübe eden deneyimci rolünde özne vardır⁹:

(28a) “Ata Efendi, depoya yığılı kerestelerin gece nemi ve sabah güneşi yiyerek artmış *reçine kokusundan* hazzettiğini anladı.” (RHK-BS)

(28b) “Salih'e gelince, o *kazandığı ilgiden* mest olmuştu.” (TB-KA)

(28c) “*Komünizmden* nefret ediyordu.” (AA-ÖY)

(28ç) “Gün geçtikçe *işimden* soğudum.” (CK-BŞ)

(28a), (28b), (28c), (28ç)'deki örneklere baktığımızda +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen psikolojik eylemler anlamlarına göre **olumlu veya pozitif** (*coşmak, hazzetmek, heyecanlanmak, hoşlanmak, memnun olmak, mest olmak, mutlu olmak, şâd olmak, umutlanmak*) ve **olumsuz veya negatif** (*ar etmek, arlanmak, bezmek, bıkmak, bizar olmak, çekinmek, duygulanmak, gocunmak, hayâ etmek, huylanmak, içlenmek, iğrenmek, incinmek, istikrâh etmek, işkillenmek, kırılmak, korkmak, kuşulanmak, meyus olmak, muazzep olmak, müteessir olmak, mütehassis olmak, nefret etmek, pirenlemek, pişmân olmak, rencide olmak, sıçramak, sıkılmak, sinirlenmek, soğumak, şırmak, şüphelenmek, şüphelenmek, tedirgin olmak, tiksirmek, usanmak, utanmak, ürkmek, ürpermek, yakınmak, yılmak, yüksünmek*) olarak ayrılabilir. Böyle bir ayırım yapıldığında görece **olumsuzluk** yüklü eylemlerin çoğu göze çarpmaktadır.

+{DAn} durum biçimbirimi yüklenen uyarıcı rolündeki zorunlu üyeler, özellikleri açısından çok çeşitlilik gösterebilmektedirler. Bu üyeler insan, hayvan gibi bir canlı veya cansız ya da iradesiz bir nesne, olgu, olay ya da durum olabilir:

(29a) “*Ayğırdan* korkuyor, *kısraftan* utanıyordu.” (AS-YA)

(29b) “*Çolak, Çerkeş Etem'den* pirenleniyordu;” (TB-KA)

(29c) “Mahalleliden babacan bir efendi, *kemanın sesinden* coşmuş olacak ki:” (MŞE-BN)

(29ç) “*Küçük şeylerden* mutlu olabileceğimiz gibi, mutsuz da olabiliriz.” (ÜD-KŞ)

(29d) “*Bu fıkradan* rencide olmak şöyle dursun çok mütelezziz oldum.” (YKB-ED)

(29e) “*Pakize Hanım'ın soluğuşlarından* sinirlenmiş olduğunu anlıyordum.” (KB-DÇ)

4.1.1.1.6. Faydalanan (Beneficiary) Rolü

+{DAn} durum biçimbirimi yüklenen faydalanan rolündeki zorunlu üyeler, birtakım özellikler göstermektedir. Faydalanan rolünü yüklenen üyeler, eylemin belirttiği iş, oluş ve durumdan fayda sağlayan olabileceği gibi zarar gören de olabilmektedir. Bu grupta yer alan eylemlerin sayısı azdır. Geçişli eylemlerden bu rolü yüklenen eylemlerin sayıca daha fazla olduğu gözlenir (krş. 4.1.1.2.3):

(30a) “Yalnız Sultan Teyze, *Sümbül Hanım'dan* yana oldu.” (FÇ-UV)

⁹ Levin (1993: 189), psikolojik eylemlerin iki üyeli olduğunu ve bu üyelerin deneyimleyen (expericencer) ve uyarıcı (stimulus) anlamsal rolleri aldığı belirtir.

(30b) “Sen *onlardan* taraf olunca, biz seni yazar mıyız?” (MŞE-GM)

(30a) ve (30b)’de *Sümbül Hanım’dan* ve *onlardan* sözcükleri fayda sağlayıcı belirtirken, (31a) ve (31b)’de ise *kızdan* ve *valide merhumdan* zarar göreni belirtmektedir.

(31a) “Tata, bizim *kızdan* boşanıp buna varacakmış.” (MŞE-MA)

(31b) “Saime'nin kocası bir hamam hissesi için *valide merhumdan* on beş sene dava etti, sonra biz kardeşler ele birbirimize düştük, bilmem...” (MŞE-M)

4.1.1.2. +{I} ve +{DAn} Durum Biçimbirimi Yükleyen Eylemler

Bu grupta yer alan eylemlerin üye yapısında +{I} ve +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen iki üye vardır.

Bu tipteki eylemler, +{DAn} durum biçimbirimli zorunlu üyesine 6 farklı anlamsal rol yüklemektir. Bu rolleri sayıca çoktan aza şöyle sıralayabiliriz: Kaynak, İçerik/konu, sebep, faydalanan, söyleyen, uyarıcı.

Bu grupta yer alan eylemlerin karakteristik özelliği, **faydalanan** ve **söyleyen** rolüdür. Birkaç istisna dışında faydalanan rolü ve söyleyen rolü sadece bu eylem tipinde yer alır.

4.1.1.2.1. Kaynak Rolü

Üye yapısında +{I} ve +{A} durum biçimbirimleri bulunan iki üyeli eylemler birtakım özellikler göstermektedir. +{DAn} durum biçimbirimli zorunlu üyeler mantıksal düzeyde kaynak rolü yüklenmektedir. Bu eylemleri, daha önce bahsi geçen kaynak rolü yükleyen eylemlerde olduğu gibi hareket ve durum olarak ikiye ayırabiliriz (krş. 4.1.1.1.1.):

(32a) “Gülsüm Ana işte o *pencereden* almak istedi torunlarını.” (FÇ-UV)

(32b) “- Beni dövüyordu, *yurttan* attıracağını söylüyordu.” (AK-MS)

(32c) “Nişan yüzüğünü *dolaptan* çıkardı, anasının önüne koydu.” (MŞE-İÇ)

(32ç) “Karşı koyduk, koyduk da, düşmanı *köyden* kovaladık.” (RB-TO)

(32a), (32b), (32c) ve (32ç)’ye baktığımızda +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen *almak*, *atmak*, *çıkarmak* ve *kovalamak* eylemleri hareket bildirmektedirler. Hareket bildiren eylemlerinin kaynak rolü yüklenen üyeleri *pencereden*, *yurttan*, *dolaptan* ve *köyden* daha çok hareketin başladığı yeri, konumu ya da hareket noktasını işaret ederler.

Örneklerini verdiğimiz eylemlerin dışında *aktarmak*, *almak*, *aşırarak*, *atmak*, *ayırarak*, *çarpınak*, *çekmek*, *çıkarmak*, *çıkınak*, *dermek*, *derlemek*, *devşirmek*, *ihraç etmek*, *ithal etmek*, *itmek*, *kaçırınak*, *koymak*, *savınak*, *sepetlemek*, *sıyırmak*, *silme*, *tahsil etmek*, *temin etmek*, *toplamak*, *yollamak*, *yuvarlamak* vd. eylemler uygun anlamlarıyla bu grupta yer alır.

(33a) “Ben saçlarımın bal rengini *babaannemden*, gözlerimin mavisini *babamdan* almışım.” (BU-GYÇ)

(33b) “Vali haber alınca, beni *muhtarlıktan* atar.” (RB-TO)

(33c) “Reis Bey, büyük bir çabayla bu henüz pek belirsiz olan ihtimali *kafasından* itti.” (TB-KA)

(33ç) “Bilhassa son sözleri *kulaklarımdan* silinmiyor.” (AA-ÖY)

(33a), (33b), (33c) ve (33ç)'deki örneklere baktığımızda +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen *almak, atmak, itmek* ve *silme* eylemlerinde bir hareketten ziyade durum bildirilmektedirler. Ayrıca *affetmek, aşırmaq, atmaq, ayırmak, ayırt etmek, azletmek, beklemek, bellemek, bilmek, çekmek, çıkarmak, çıkmak, edinmek, elde etmek, görmek, indirmek, itmek, koymak, kullanmak, meşk etmek, öğrenmek, silmek, soyutlamak, sökmek, taretmek, tatmak, yürütmek* vd. eylemler uygun anlamlarıyla bu grupta yer alır.

Durum bildiren eylemlerin kaynak rolü yüklenen üyeleri, daha çok bir durumun, bir bilginin ya da düşüncenin başlangıç ya da çıkış noktasını ifade ederler¹⁰. (34a) ve (34b)'deki örneklere baktığımızda +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen kaynak rolündeki üyeler *mutasarrıflıktan* ve *İmamlıktan* bir duruma ya da pozisyona; (34c), (34ç) ve (34d)'de *Kitaplardan, yüreğinden, ondan* bir bilgiye ya da düşünceye kaynaklık ederler:

(34a) “Ne iyi etmişler de yedi sene evvel beni bu *mutasarrıflıktan* azletmişler.” (RNG-ÇK)

(34b) “*İmamlıktan* atarlarsa diye korkuyor...” (RNG-YG)

(34c) “*Kitaplardan* öğrendiğiniz o mutluluk kaynağı denizi.” (AÖ-PS)

(34ç) “Bir daha göreceği umudunu *yüreğinden* söküp atmadı.” (AS-YA)

(34d) “İlk Türkçe dersimi *ondan* almışım.” (BRE-DKD)

4.1.1.2.2. Uyarıcı Rolü

Uyarıcı rolü, daha çok geçişsiz eylemlerin üyelerine yüklediği bir roldür (krş. 4.1.1.1.5). Ancak bazı geçişli eylemlerin de +{DAn} durum biçimbirimli zorunlu üyelerine az da olsa bu rolü yüklediği görülür:

(35a) “Bütün bütün beni bîzâr eder *hayâtımdan*.” (MAE-S)

(35b) “sevgilisini *buluttan* kıskanmıyor” (NA-GG)

(35c) “Anladım küçük, minimini gönlünün acısını, *benden* ümit edeceğinden çok daha derin ve iyi anladım.” (RNG-ÇK)

(35a), (35b) ve (35c)'deki örneklerde *hayâtımdan, buluttan, benden* üyeleri, eylemin gerçekleşmesine yol açan uyarıcı rolündedirler.

4.1.1.2.3. Faydalanan Rolü

Geçişli eylemlerde +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen faydalanan rolündeki zorunlu üyeler, sadece zarar göreni ifade etmektedir. Bu grupta yer alan eylemlerin sayısı +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemlerdeki faydalanan rolü yüklenenlere göre daha fazladır (krş. 4.1.1.1.6.):

(36a) “Hayrola reis, habere gösterdiğin itibarı, *muhabirden* esirgeyecek misin?” (Aİ-YK)

(36b) “Ciddî işlerini artık *benden* gizliyorlar.” (AHT-H)

(36c) “*Ondan* sakınmama gerek yoktu ki...” (EA-DÖY)

(36a), (36b) ve (36c)'deki örneklere baktığımızda *muhabirden, benden, ondan* üyeleri yapılan işten olumsuz yönde faydalanan rolündedirler.

¹⁰ Sadece +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemlerin, zorunlu üyesine yüklediği kaynak rolünde tespit ettiğimiz bir duygunun başlangıç ve çıkış noktası geçişli eylemlerde yer almamaktadır.

Yukardaki örneklerin dışında *ayırarak*, *çıkarmak*, *kıskanmak*, *koparmak*, *rica etmek*, *saklamak*, *sormak*, *talep etmek* eylemleri uygun anlamlarıyla bu grupta yer almaktadır.

4.1.1.2.4. İçerik/Konu Rolü

Geçişli eylemlerde +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen konu/içerik rolündeki zorunlu üyeler, 4.1.1.1.4.deki¹¹ gibi 1. Anlamak, 2. Vazgeçmek, 3. Sınamak, 4. Mahrum etmek şeklinde alt gruplara ayırmak mümkündür.

(37a) “Aynı zamanda Ayşen'in de gülümsemekle beraber aynı ihtiyacı duyduğunu *bakışından okumuştur.*” (RHK-BS)

(37b) “Tufeyli olduklarını bu *hallerinden* sezme kolay...” (RHK-BS)

(37a) ve (37b)'deki örnekler 1. gruba dahildir. Bunların dışında *bilmek*, *duymak*, *haberdar etmek* ve *seçmek* eylemleri uygun anlamlarıyla bu grubun özelliklerini içerir.

(38) “O kadar kat'î, o kadar hâkim söylüyordu ki onu *kararından* çevirmenin güç olacağını hissettim.” (PS-SK)

2. gruba dahil olarak sadece (38)'de örneğine yer verdiğimiz *çevirmek* eylemi yer almaktadır.

(39) “Önce *matematikten*, *fizikten* filân imtihan etmek istemiş.” (OA-BBAR)

3. gruba ait olarak sadece (39)'da örneğine yer verdiğimiz *imtihan etmek* eylemi yer almaktadır.

(40a) “Babasına düşman ettin, *yurdundan yuvasından* ettin.” (RB-TO)

(40b) “Kadınlar kendilerini bu *zevkten* mahrum ederler mi?” (MŞE-GKK)

(40a) ve (40b)'deki *etmek* ve *mahrum etmek* eylemleri dışında *alıkoymak*, *men etmek* ve *reddetmek* eylemleri uygun anlamlarıyla 4. gruba ait özellikler taşımaktadır.

4.1.1.2.5. Söyleyen (Sayer) Rolü

Geçişli eylemlerde +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen zorunlu üyelerden bazıları söyleyen rolü yüklenirler. Bu rol daha çok işitme eylemleri diyebileceğimiz eylemler tarafından yüklenmektedir. Sayıları çok fazla olmamakla birlikte *duymak*, *görmek*, *işitmek*, *öğrenmek*, *dinlemek* eylemleri uygun anlamlarıyla bu grupta yer almaktadır:

(41a) “Koca Halil Yemen üstüne çıkarılmış eski yeni türkülerini *Kel Aşıktan* dinliyor.” (YK-OD)

(41b) “Doktorun sözlerini *Nimet'ten* işitince hiç beklenmeyecek kadar kızdı.” (MŞE-HP)

(41c) “Sonra karakoldaki *jandarmalardan* öğrendim.” (EB-BG)

(41a), (41b) ve (41c)'deki örneklere baktığımızda *Kel Aşıktan*, *Nimet'ten* ve *jandarmalardan* üyeleri tümcedeki konuyu dile getiren durumundadırlar.

4.1.1.2.6. Sebep Rolü

Geçişli eylemlerde +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen sebep rolündeki zorunlu üyeler, daha önceki sebep rolündeki üyelerin özelliklerden farklılık

¹¹ 4.1.1.1.4.ten ayrılan tek yönü *bahsetmek* eylemlerinin yer almamasıdır.

göstermektedir (krş. 4.1.1.1.2.). Bu grupta sebep rolünü yüklenen üyeler daha çok 1. Korumak, 2. Kurtarmak anlamlarına gelen eylemler tarafından yüklenirler.

Sebeple rolündeki üyeler daha çok somut ya da soyut tehlike ve tehlikeli durumları işaret etmektedirler:

(42a) “Bir de İngiliz lâstiği hatırlıyor; fotin kunduranın kundurası biçiminde gayet ensiz, üstü hemen hemen açık, ayakkabılarının sadece alt ve kenar kısımlarını *rutubet* ve *çamurdan* muhafaza edebilen zarif şeyler.” (RHK-BS)

(42b) “Önce insanlar *doğadan* korunurlardı. Şimdi doğa, *insanlardan* korunuyor.” (AB-BYŞ)

(42c) “Allah *kuru iftiradan* saklasın.” (ÇA-BAG)

(42ç) “Her şeyden, dünyadaki bütün *kötülük ve kalleşliklerden* sakınarak, birer saksı çiçeği gibi büyütmeyle çalıştı çocuklarımızı.” (İA-İKG)

Yukarıda “korumak” anlamına gelen eylemlerden verdiğimiz örneklerde (42a) ve (42b)’de *rutubet*, *çamur*, *doğa*, *insanlar* somut tehlikeleri işaretlerken; (42c) ve (42ç)’deki örnekler *iftira*, *kötülük*, *kalleşlik* soyut tehlikeleri işaretler. *Korumak*, *saklamak*, *sakınmak*, *muhafaza etmek*, *esirgemek* eylemleri uygun anlamlarıyla bu grupta yer alır.

(43a) “Kancalı Gagalarda, evlerden kötülükleri savma özelliği varsa, neden kendilerini *yırtıcı kuşlardan* kurtaramıyorlar acaba?” (GD-AK)

(43b) “Bir yelkenli onu *bu taşlık adadan* kurtarıp Fransa'ya getirdi.” (BN-DY)

(43c) “Yine yol çizdi halas etmek için *şeytandan...*” (FNÇ-HD)

(43ç) “Kendisini *beladan* kurtarmış olmaları, onu çok hoşnut kılmıştı.” (GD-AK)

İkinci grup olan kurtarmak eylemlerinden (43a) ve (43b)’de somut; (43c) ve (43ç)’de soyut durumları işaretlemektedir.

4.1.1.3. +{DAn} ve +{A} Durum Biçimbirimi Yükleyen Eylemler

Üye yapısında +{DAn} ve +{A} durum biçimbirimleri bulunan iki üyeli eylemlerin bulunduğu gruptur. +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen zorunlu üyeler üç farklı anlamsal rol alırlar. Bu rolleri sayıca çoktan aza göre şöyle sıralayabiliriz: Kaynak, güzergâh, miktar.

Bu grupta +{DAn} durum biçimi yüklenen üye +{A} durum biçimbirimi yüklenen üyeden her zaman önce gelir.

4.1.1.3.1. Kaynak Rolü

Bu eylemlerden bazılarında +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen zorunlu üyeler kaynak rolündedirler:

(44a) “ancak öyle yapılıncaya, *eski yazıdan* yeni yazıya aktarmanın bir değeri olur.” (BK-ÖM).

(44b) “*Çadırdan* dışarıya çıkıyordum.” (GD-AK)

(44c) “Balkan Savaşı patlayınca (1910), aile *Çorlu'dan* İstanbul'a göçtü.” (MŞE-GKK)

(44a), (44b) ve (44c)’ye baktığımızda *aktarmak*, *çıkılmak* ve *göçmek* eylemlerinin yüklediği +{DAn} durum biçimbirimli üyeler *eski yazıdan*, *Çadırdan* ve *Çorlu'dan* kaynak

rolündedirler. Ayrıca *atlamak, atmak, bakmak, çıkmak, düşmek, firar etmek, geçmek, girmek, gelmek, hicret etmek, inmek, muhaceret etmek, taşınmak, uğramak, yolculuk etmek* vd. eylemlerin uygun anlamlarıyla bu grupta yer almaktadırlar.

Bu eylemlerin kaynak rolü yüklediği zorunlu üyeler bir yerden başka bir yere, bir durumdan başka bir duruma geçişte ilk safhada yer alırlar ve daha çok yer ve durum belirtirler. (45a) ve (45b)'de hareketin kaynağı; (45c) ve (45ç)'de durumun kaynağını belirtirler:

(45a) “İçerenköy'den buraya gelinceye kadar beş dakika gecikebilir.” (EB-BG)

(45b) “Peygamberin Mekke'den Medine'ye hicret ettiği o hazin senenin hikâyesi fetih askerlerinin kalbindeydi.” (YKB-Aİ)

(45c) “Konudan konuya atlıyordu.” (NC-R)

(45ç) “Bu rüyadan Cemil'de kalan en kuvvetli intiba, bütün bu değişmelerin, *kalıptan* kalıba girmelerin mutlak bir sessizlikte olmasıydı.” (AHT-H)

4.1.1.3.2. Miktar (Measure) Rolü

Miktar rolü eylemin gerektirdiği nicelik ifade eden üyenin yüklendiği roldür. Daha çok somut nesnelere değeriyle ilgilidir. +{DAn} ve +{A} durum biçimbirimlerini üyelerine yükleyen *fırlamak* eylemi tespit edilmiştir.

(46a) “Koyun *yüzyirmiden* yüzelli liraya fırladı.” (AN-AZDE)

(46a)'da “bulunduğu seviyeden yukarıya çıkmak, yükselmek” anlamında *yüzyirmiden* üyesine miktar rolünü yükler.

4.1.1.3.3. Güzergâh Rolü

Bu grupta yer alan eylemlerde, +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen zorunlu üye güzergâh rolündedirler. *Geçmek, girmek, gitmek* ve *sapmak* eylemleri uygun anlamlarıyla üyelerine bu rolü yüklerler:

(47a) “Kalabalıktan, *caddeden* karşıya geçemiyorum.” (AN-AZDE)

(47b) “Kimi, *Postane'nin yanından* sağa sapıp İkinci Anafartalar'a çıkıyor.” (AA-ÖY)

(47c) “O önde, ben ardında; bahçe *kapısından* içeriye girdik.” (NE-HD)

4.1.1.4. +{I}, +{DAn} ve +{A} Yükleyen Eylemler

+{I}, +{DAn} ve +{A} durum biçimbirimlerini alan üç üyeli eylemler bu grupta yer alırlar. Üyeler genellikle +{I}, +{DAn} ve +{A} sıralamasına tabidir. Bu eylemlerde +{DAn} durum biçimbirimini yüklenen zorunlu üye sadece kaynak rolündedir.

4.1.1.4.1. Kaynak Rolü

Üç üyeli eylemlerin yer aldığı bu grupta +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen zorunlu üyeler, sadece kaynak rolündedirler. Bu eylemlerde nesne konumunda olan +{I} durum biçimbirimi yüklenen üyenin bir yerden başka bir yere ya da bir safhadan başka bir safhaya geçişi ifade edilir. Burada +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen üye bir hareketin ya da durumun kaynağını (çıkış yerini) belirtir.

(48a) “- O, mukadderatına rıza gösterdiği için kendisini izzet ve ikram ile *Yıldız Sarayı'ndan* Çırağan'a yahut da Beylerbeyine naklederler.” (NSÖ-AD)

(48b) “Yeryüzünün bilgilerini *bir kentten* öbürüne taşıdılar.” (OK-Bİ)

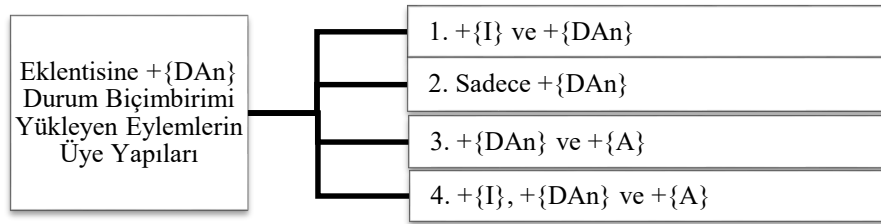
(48c) “Fransızların Mısır'a yürüyüşünü öyküleyen Tarih-i Ceberti'yi *Arapçadan* Türkçeye o çevirmiştir.” (SB-BŞM)

(48ç) “Nitratları eritir, turnusolları *maviden kırmızıya, kırmızıdan maviye* çevirir,” (SFA-S)

(48a) ve (48b)'de *nakletmek* ve *taşımak* eylemlerinde *Yıldız Sarayı'ndan* ve *bir kentten* hareketin kaynağını yani yerini; (112c) ve (48ç)'de *çevirmek* eyleminde *Arapçadan, maviden, kırmızıdan* durumun kaynağını yani başlangıçtaki durumunu belirtir. Ayrıca *aktarmak, götürmek, nefyetmek, sürmek, taşımak, tercüme etmek* eylemleri uygun anlamlarıyla bu grupta yer alırlar.

4.1.2. Eklentisine +{DAn} Durum Biçimbirimi Yükleyen Eylemler

Üye yapısında +{DAn} durum biçimbiriminin eklenti olduğu bir üyeli, iki üyeli ve üç üyeli eylemler vardır. Bunlar dört farklı üye yapısına sahiptir. Bunlar, tek üyesi olan eylemler: sadece +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler; iki üyesi olan eylemler: +{I} ve +{DAn}, +{DAn} ve +{A} durum biçimbirimi yükleyen eylemler; üç üyesi bulunan eylemler: +{I}, +{DAn} ve +{A} durum biçimbirimi yükleyen eylemler biçimde üç gruba ayrılır. Bu grupta yer alan eylemleri sayıca çoktan aza şöyle sıralayabiliriz:

Bu grupta yer alan eylemlerin üyelerine yüklediği 4 farklı anlamsal rol vardır. Bu rolleri sayıca soldan sağa şöyle sıralayabiliriz: Kaynak, sebep, materyal, güzergâh.

4.1.2.1. Sadece +{DAn} Durum Biçimbirimi Yükleyen Eylemler

Üye yapısında sadece +{DAn} durum biçimbirimli eklentinin bulunduğu gruptur. Bu grupta yer alan eklentiler 3 farklı rol yüklenirler. Bu rolleri sayıca çoktan aza şöyle sıralayabiliriz: *Sebepl, kaynak, güzergâh*.

4.1.2.1.1. Kaynak Rolü

+{DAn} durum biçimbirimini yüklenen kaynak rolündeki eklentiler, çoğunlukla hareket bildiren eylemlerde görülmektedir (krş. 4.1.1.1.1.).

(49a) “Şalvarının örttüğü sol bacağı da *dipten* kopmuştu.” (YK-KSİ)

(49b) “içkisini dikerken, *içinden* mırıldanıyor.” (Aİ-YK)

(49c) “Pembe bir balonum vardı bayan. *Elimden* uçurdum.” (AA-TO)

(49ç) “Kar değil, *gökyüzünden* yağan beyaz ölümdü...” (FNÇ-HD)

(49a), (49b), (49c) ve (49ç)'ye baktığımızda *dipten, içinden, Elimden* ve *gökyüzünden* eklentileri kaynak rolündedirler, bir hareketin başlangıç ya da çıkış yerini ifade ederler ancak tümcede zorunlu değil sadece ek bilgi vermek için kullanılırlar. *Akın etmek,*

çatlamak, çekilmek, defolmak, doğrulmak, eğilmek, esmek, kalkmak, kımıldamak, kıpırdamak, seslenmek, sıçramak, vurmak vd. eylemleri uygun anlamlarıyla bu grupta yer alırlar.

Ayrıca *istisna etmek, kalkmak, kaybolmak, muayene olmak, nihan olmak, sebeplenmek, yok olmak, yönetilmek* eylemlerinin bazı anlamlarında ise +{DAn} durum biçimbirimini yüklenen eklentiler bir durumun başlangıç ya da çıkış yerini/noktasını ifade ederler.

4.1.2.1.2. Sebep Rolü

+{DAn} durum biçimbirimi yüklenen sebep rolündeki eklentiler, zorunlu olanlarla benzer özellikler taşımaktadırlar (krş. 4.1.1.1.2.).

1. Bir durumun oluşmasında ya da ortaya çıkmasına sebep olan duygusal durumu (*sevinç, öfke, keder, korku, mutluluk, üzüntü vb.*) ifade ederler. *Aptallaşmak, arınmak, bulanmak, gülmek, gülümsemek, hasta olmak, kanatlanmak, kararmak, köpürmek, kudurmak, kurumak, tutulmak, yaşarmak, zayıflamak vd.* eylemler uygun anlamlarıyla bu grupta yer almaktadır:

(50a) "Merdivenleri inerken memnuniyetinden gülümsüyordu." (RNG-YG)

(50b) "Damat bir akşam rakı sofrasında, söz Nâlân'dan açılınca, hursından karararak, 'Allah be!' demiş," (NM-TÖ)

(50c) "Sen onun arkadaşını vuracaksın, öfkesinden kurşun yemiş hınzıra dönecek, o senin arkadaşını haklayacak, sen kızgınlıktan kudurmuş kaplan kesileceksin!" (KT-YS)

(50ç) "Hanımın heyecandan gözleri yaşardı." (HT-KSA)

2. Görece doğaya ait güçlerin (*sıcak, soğuk, güneş, yağmur, vb.*) sebep olduğu durumu ifade ederler. *Batmak, çürümek, erimek, gebermek, ıslanmak, kurumak, morarmak, sallamak, sararmak, solmak, uçmak vd.* eylemler uygun anlamlarıyla bu grupta yer almaktadır:

(51a) "yağmurdan çürüyüp kararmış," (RNG-ÇK)

(51b) "Balmumu kanatlar güneşten erimeye başladı bile..." (NE-GT)

(51c) "- Dudakları soğuktan morarmıştı." (KT-YS)

3. Hastalık ve yorgunluk gibi etkenlerin sebep olduğu durumu ifade ederler. *Erimek, harap olmak, inlemek, solmak vd.* eylemler uygun anlamlarıyla bu grupta yer alır:

(52a) "Çünkü saat dörde yakın uyumaya başladığı zaman bütün kemikleri yorgunluktan erimiş gibiydi." (KHK-YVAH)

(52b) "Cinli Kâmile ağrıdan sızıdan inleyip durur: 'Anam anam anam!'" (FB-T)

4. Yokluk yani olmama, bulunmamayı ifade ederler. *Çatlamak, gelişmek, kurumak, patlamak, titremek vd.* eylemler uygun anlamlarıyla bu grupta yer almaktadır:

(53a) "Havuzun çevresindeki narlar, susuzluktan çatlayıp yarıldı." (NC-SY)

(53b) "Oğlancığın yaşını tahmin etmek mümkün değildi, bilirsin bizim köylü besinsizlikten gelişemez, bedeni kavruk kalır." 6782

5. Bir durumun ya da bir şeyi yapmanın yol açtığı sebebi ifade ederler. *Arınmak, batmak, çürümek, gecikmek, harap olmak, kararmak, kımlanmak, kızarmak, kokmak, körelmek,*

köpürmek, kudurmak, sersemleşmek, şaşırarak, uyanmak, yakalanmak, yıkılmak, yorulmak vd. eylemler uygun anlamlarıyla bu grupta yer almaktadır:

(54a) “Ata gürültüden sersemledi Salon dardı, sigara da içilmiyordu.” (RHK-BS)

(54b) “Gökyüzü iyice yıkanmış, tozdan topraktan arınmıştı sanki.” (AS-YA)

(54c) “Bulamadığımızdan geciktik.” (KT-YS)

(54d) “Dişleri sigaradan kararmış,” (OK-AY)

4.1.2.1.3. Güzergâh Rolü

+{DAn} durum biçimbirimini yüklenen güzergâh rolündeki eklentilerin sayısı fazla değildir. Burada güzergâh rolü sadece hareket bildirenler eylemlerde görülmektedir (krş. 4.1.1.1.3.):

(55a) “Yalnız yokuşlardan çağlayarak inen, mazgallara boşalan sel sesi duyuluyor.” (TU-GD)

(55b) “Ona, bu ön şansı da vermemek için, arka yollardan koştum.” 24290

(55c) “Sağımda solumda genç, genççe, orta yaşlı insanlar iniyorlar merdivenlerden seke seke.” (VG-GOHO)

(55ç) “İnce bir patikadan yürürken bütün duygularım susmuş, aklım durmuştu.” (MŞE-İÇ)

(55a), (55b), (55c) ve (55ç)’ye baktığımızda yokuşlardan, yollardan, merdivenlerden ve patikadan eklentileri güzergâh rolündedirler ancak tümcede zorunlu değil sadece ek bilgi olarak eylemin bildirdiği hareketin güzergâhını ifade etmek için kullanılırlar. Ayrıca seğirtmek, sinmek, süzülme, yetişmek eylemlerinin uygun anlamlarında da güzergâh rolü bulunmaktadır.

4.1.2.2. +{I} ve +{DAn} Durum Biçimbirimi Yükleyen Eylemler

Üye yapısında +{I} durum biçimbirimi yüklenen zorunlu üyenin yanında +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen eklentinin bulunduğu gruptur. Bu grupta yer alan eklentiler dört farklı rol alırlar. Bu rolleri sayıca çoktan aza şöyle sıralayabiliriz: Kaynak, materyal, sebep, güzergâh.

Materyal rolüne sadece bu üye yapısında yer almaktadır.

4.1.2.2.1. Kaynak Rolü

Bu üye yapısındaki +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen eklentilerin çoğu kaynak rolündedir. Geriye kalanlar ise farklı roller alırlar. Daha önceki kaynak rolü yüklenen yapılar da olduğu gibi burada da kaynak rolü yüklenen eklentiler bir hareket ya da durumun kaynağı yani başlangıç, ortaya çıkış ve hareket noktası veya yerini belirtirler (krş. 4.1.1.2.1.):

(56a) “Oltasını sudan çekti, balığı aldı, öteki livara koydu.” (YK-KSİ)

(56b) “sarı taşları Cezayir'den, Tunus'tan getirtmiş...” (KT-YS)

(56c) “Gazozu şişeden içiyor.” (Sİ-DSG)

(56d) “- Rüzgârların çölden savurup getirdiği kırmızımsı tozlar.” (NM-TÖ)

(56a), (56b), (56c) ve (56d)'de *sudan, Cezayir'den-Tunus'tan, şişeden ve çölden* eklentileri bir hareketin başlangıç, çıkış yerini; (57a), (57b), (57c) ve (57d)'de *her dilden, gönlümden, padişah'tan, kitaplardan* eklentileri ise bir durumun başlangıcı ve ortaya çıkış yerini ya da noktasını ifade ederler:

(57a) “Kayalıkların üstüne dizilmiş ustalar eski türkülerini, ağıtlarını, destanlarını *her dilden* çaldılar söylediler.” (YK-KSİ)

(57b) “Hatta Nazlı'yı filan da bu sefer *gönlümden* tamamıyla dehledim.” (OCK-Ç)

(57c) “falan falan, falan devlet erkânından şu otuz yedi kişiyi *padişah'tan* isteriz...” (REK-Y)

(57d) “Muhakkak âşık olmak arzusunu *kitaplardan* kaptım.” (SFA-MK)

Bağlamak çekmek, defetmek, deflemek, dehlemek, dolmak, dökmek, emmek, getirmek, göndermek, gözetlemek, içmek, iliştmek, itmek, kapmak, kesmek, sağmak, sallamak, savurmak, sıyırmak, silmek, sökmek, sürüklemek, sürümek, yırtmak, yolmak, yüklemek vd. hareket bildiren; *çal, defetmek, dilemek, istemek, istirham etmek, işitmek, itiraz etmek, kabul etmek, kapmak, kazanmak, kiralamak, kaydetmek, sağlamak, saklamak, seçmek, sipariş etmek, takip etmek, tanımak, tedarik etmek vd.* durum bildiren eylemlerin uygun anlamlarında bu role rastlanılır.

4.1.2.2.2. Güzergâh Rolü

Sayıları az da olsa +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen bazı eklentiler güzergâh rolündedirler ve bu rolü yükleyenler hareket bildiren eylemlerdir:

(58a) “Kız kaçıyor, kambur *arkasından* kovalıyor.” (YKK-Y)

(58b) “Bir toplumu *ardından* sürükleyen sorunların hepsi de onun şiirinde yerini almıştır.” (DH-SS)

(58a) ve (58b)'de *arkasından* ve *ardından* eklentileri hareketin yönünü ya da rotasını ifade ederler. *Dökmek, kovalamak, sürüklemek, takip etmek* eylemleri uygun anlamlarıyla bu grupta yer alırlar.

4.1.2.2.3. Sebep Rolü

Bu üye yapısındaki +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen bazı eklentiler de sebep rolündedirler. *İçmek, kısmak, kollamak, tutmak* ve *temizlemek* eylemlerinin bazı anlamlarında +{DAn} durum biçimbirimini yüklenen eklenti, sebep bildirir. Bu grupta yer alanlar daha önceki sebep rolleriyle benzerlik gösterirler:

(59a) “Gel bakalım, şu mezeleri değiştir... İç kardeşim iç!.. Vallahi şunu *kederden* içiyorum. Yüreğim nasıl yanıyor bilsen...” (SA-KSH)

(59b) “Bir dolmuş kâhyası *soğuktan* kısılmış sesiyle bağırıp duruyordu.” (EB-BG)

(59c) “Bursa'nın ufak tefek yolları Ağrıdan / sızıdan tutmaz elleri Tepeden tırnağa şiir” (BRE-DKD)

4.1.2.2.4. Materyal (Material) Rolü

+{DAn} durum biçimbirimi yüklenen materyal rolündeki eklentiler daha çok oluşturma ve meydana getirme eylemlerinin üye yapısında yer alırlar¹². Yeni bir şey

¹² Materyal rolü yüklenen bazı ögeler, nesne ile yüklemcil ilişki kurarlar. Schroeder (2000: 79), “ikincil yüklem (secondary predicate) en temel özelliği, temel tümcenin asıl yüklem yanısıra özne ya da nesne ile yüklemcil bir ilişki

oluştururken başlangıç noktasındaki soyut ya da somut üyeyi gösterirler. Bu yüzden +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen materyal rolündeki eklentileri somut ve soyut olarak ikiye ayırmak mümkündür:

(60a) “Dar yün kazaklarının altına giydiği, erkek kumaşından dikilmiş eteklikleriyle görünüşü değişmişti.” (F-K)

(60b) “Heykel ilkin çamurdan yapılıyor, sonra kalıbını çıkarıp tunçtan dökcekler.” (HT-KSA)

(60c) “Hüsmen cebinden yeşil boncuktan işlenmiş, üstü nakışlı bir kese çıkardı.” (YK-KSİ)

(60ç) “Haaa, turşu bir de balıktan kurulus” (SB-BŞM)

(60a), (60b), (60c) ve (60ç)’deki kumaş, çamur, tunç, boncuk ve balık eklentileri etek, heykel, kese ve turşu ürünlerinin materyal/ malzemesi yani başlangıcındaki somut halidir.

Dikmek, dökmek, işlemek ve kurmak eylemlerinin yanı sıra *mürekkep etmek, oluşmak, örmek, tertip etmek, üretmek, yapmak ve yaratmak* eylemlerinin uygun anlamlarında bu rol yer alır.

İkinci grup ise materyal rolündeki soyut kavramlardır. (61a), (61b) ve (61c)’de *kavimlerden ve dinlerden, vehim ve gölgelerinden, açıklık ve parlaklıktan* eklentileri *imparatorluk, alem, lezzet* kavramlarının başlangıç noktasındaki soyut halidir. *Hasıl olmak, kurmak, örmek, terekkiüp etmek, teşekkül etmek, teşkil etmek, yaratmak* eylemleri uygun anlamlarıyla bu grupta yer alır:

(61a) “Birçok kavimlerden ve dinlerden kurulmuş bir imparatorluğu, her şeye rağmen ayakta tutmuştu.” (YKB-SH)

(61b) “Bu, hasta kafanın kendi vehim ve gölgelerinden yarattığı değişici ve korkunç âlem...” (AHT-H)

(61c) “Letâif-i Rivâyât’ın yazılışındaki açıklık ve parlaklıktan hâsıl olan lezzet, on bir yaşındaki bir çocuğun bile anlayamayacağı bir şey midir?” (BN-DY)

4.1.2.3. +{DAn} ve +{A} Durum Biçimbirimi Yükleyen Eylemler

Üye yapısında +{A} durum biçimbirimi yüklenen üye ve +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen eklentinin bulunduğu gruptur. Bu grupta +{DAn} durum biçimbirimini yüklenen eklentiler sadece kaynak rolündedirler.

4.1.2.3.1. Kaynak Rolü

Bazı eylemler üyesine +{A} durum biçimbirimi eklentisine de +{DAn} durum biçimbirimi yüklerler (krş. 4.1.1.3.1.). Bu üye yapısındaki +{DAn} durum biçimbirimini yüklenen eklentiler sadece kaynak rolündedirler.

Bu eylemlerin kaynak rolü yüklediği eklentiler bir yerden başka bir yere, bir durumdan başka bir duruma geçişte ilk safhada yer alırlar ve daha çok yer ve durum belirtirler. *Bağlanmak, bakmak, çarpmak, düşmek, hücum etmek, selam etmek* ve *seslenmek* eylemlerinin uygun anlamlarında kaynak rolü yüklenirler:

(62a) “Tabancasını yoklayarak pencereden dışarıya baktı.” (KT-Gİ)

kuran bir tümce ögesi olmasıdır”, der. Schroeder, Türkçede ikincil yüklemeleri ele aldığı çalışmasında +{DAn} durum biçimbirimini almış öğelere değinirse de bu yapıların detaylı bir şekilde ele alınması gerekmektedir.

(62b) “Sinekliadağ burası Şehre tepeden bakar Ama şehir ırakta Masallardaki kadar” (HT-KAD)

(62c) “Bu paranın sattığımız eşyadan payına düşen olduğunu biliyorsun.” (AK-MS)

(62d) “Ovadan seslenir insanlara, büyük düzlüklerden.” (CS-ŞDÇ)

4.1.2.4. +{I}, +{DAn} ve +{A} Durum Biçimbirimi Yükleyen Eylemler

Üye yapısında +{I} ve +{A} durum biçimbirimi yüklenen üyelerin yanında +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen eklentinin bulunduğu gruptur. Bu grupta +{DAn} durum biçimbirimini yüklenen eklentiler sadece kaynak rolündedirler.

4.1.2.4.1. Kaynak Rolü

Bu grupta +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen eklentiler sadece kaynak rolündedirler (krş. 4.1.1.4.1.). Bu eylemlerde nesne konumunda olan +{I} durum biçimbirimi yüklenen üyenin bir yerden başka bir yere geçişi ifade edilir. Burada +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen eklentiler bir hareketin çıkış yerini belirtir.

(63a) “ - Sarayburnu'ndan atarım kendimi denize, daha...” (EB-BG)

(63b) “Evin birini siper alıp kediyi kucağımdan yere bıraktım.” (AÖ-PS)

(63c) “Kandiye'den Erzurum'a tâyin edildik, birkaç aya kadar Erzurum'a gideceğiz.” (YKB-SH)

(63a), (63b) ve (63c)'de Sarayburnu'ndan, kucağımdan ve Kandiye'den eklentileri kaynak rolündedirler. *Atmak, bırakmak, postalamak, püskürmek, seok etmek ve tayin etmek* eylemleri uygun anlamlarıyla bu grupta yer alırlar.

Sonuç

Bu çalışmada, +{DAn} durum biçimbiriminin sadece eylem-ad ilişkisi ele alınmıştır. Çalışmada, öncelikle üyelerine +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemleri tespit ederek bu eylemlerin özelliklerini ortaya koymaya çalıştık. Beraberinde de +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen üyelerin mantıksal düzeyde yüklendikleri anlamsal rolleri vermeye çalıştık.

Elde ettiğimiz sonuçları maddeler halinde sıralayacak olursak:

1. 817 anlama sahip 481 eylemin, üyelerine +{DAn} durum biçimbirimi yüklediğini tespit ettik. Yardımcı eylemlerden sadece *etmek* ve *olmak* yardımcı eylemleriyle kurulmuş birleşik yapıli eylemleri çalışmamıza dahil ettik. Yardımcı eylemlerle kurulmuş birleşik yapıli eylemlerin sayısı; *etmek* 51, *olmak* 109'dur.

2. Bu eylemlerin üye yapısında +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen üyeler eklenti (258) ve zorunlu üye (559) olarak yer almaktadır.

3. Üyelerine +{DAn} durum biçimbirimini yükleyen eylemlerin dört farklı üye yapısı vardır: Sadece +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (491) zorunlu (375), eklenti (116); +{I} ve +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (262) zorunlu (137), eklenti (125); +{DAn} ve +{A} yükleyen eylemler (44) zorunlu (33), eklenti (11); +{I}, +{DAn} ve +{A} yükleyen eylemler (20) zorunlu (14), eklenti (6).

4. +{DAn} durum biçimbirimini yüklenen üyeler mantıksal düzeyde 9 farklı anlamsal rol yüklenmektedir. Bu rolleri, üye yapısına göre sayıca çoktan aza doğru şöyle sıralayabiliriz:

4.1. Kaynak (491) rolü, üyelerine zorunlu (280); sadece +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (156), +{I} ve +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (83), +{DAn} ve +{A} yükleyen eylemler (27), +{I}, +{DAn} ve +{A} yükleyen eylemler (14); eklenti (139) olarak sadece +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (34), +{I} ve +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (88), +{DAn} ve +{A} yükleyen eylemler (11), +{I}, +{DAn} ve +{A} yükleyen eylemler (6).

4.2. Sebep rolü (161), üyelerine zorunlu (81); sadece +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (68), +{I} ve +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (13); eklenti (80) olarak sadece +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (72), +{I} ve +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (8).

4.3. İçerik/konu rolü (78), zorunlu (78); sadece +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (58), +{I} ve +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (20).

4.4. Uyarıcı rolü (68), zorunlu (68); sadece +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (65), +{I} ve +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (3).

4.5. Güzergâh rolü (40), zorunlu (26); sadece +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (21), +{DAn} ve +{A} yükleyen eylemler (5); eklenti (14) sadece +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (10), +{I} ve +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (14).

4.6. Materyal rolü (25), eklenti (25); +{I} ve +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (25).

4.7. Faydalanan rolü (18), zorunlu (18); sadece +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (7), +{I} ve +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (11).

4.8. Söyleyen rolü (7), zorunlu (7); +{I} ve +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (7).

4.9. Miktar rolü (1), zorunlu (1); +{DAn} ve +{A} durum biçimbirimi yükleyen eylemler (1).

5. Üye yapısına göre rollerin dağılımını sayıca çoktan aza doğru şöyle sıralayabiliriz:

5.1. Sadece +{DAn} üye yapısında (491); zorunlu (375), 6 farklı anlamsal rol yüklendiği tespit edilmiştir: kaynak (156), sebep (68), içerik/konu (58), uyarıcı (65), güzergâh (21), faydalanan (7); eklenti (116) olarak sebep (72), kaynak (34), güzergâh (10).

5.2. +{I} ve +{DAn} üye yapısında (262); zorunlu (137) +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen üyenin mantıksal düzeyde 6 farklı anlamsal rol yüklendiği tespit edilmiştir: kaynak (83), içerik/konu (20), sebep (13), faydalanan (11), söyleyen (7), uyarıcı (3); eklenti (125) olarak kaynak (88), materyal (25), sebep (8), güzergâh (4).

5.3. +{DAn} ve +{A} üye yapısında (44); zorunlu (33) +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen üyenin mantıksal düzeyde 3 farklı anlamsal rol yüklendiği tespit edilmiştir: kaynak (27), güzergâh (5), miktar (1); eklenti (11) olarak kaynak (11).

5.4. +{I}, +{DAn} ve +{A} üye yapısında (20); zorunlu (14) ve eklenti (6) olarak +{DAn} durum biçimbirimi yüklenen üyenin mantıksal düzeyde sadece kaynak rolü yüklendiği tespit edilmiştir.

6. Bütün üye yapılarında *kaynak* rolüne rastlanmaktadır. Bunu *sebep* ve *güzergâh* rolleri takip etmektedir. Ancak bazı rollere, sadece bazı üye yapılarında rastlanır: *uyarıcı* rolünü zorunlu olarak sadece +{DAn}; *söyleyen* ve *faydalanan* rolünü zorunlu olarak +{I} ve +{DAn}; *materyal* rolünü eklenti olarak +{I} ve +{DAn}; *miktar* rolünü de +{A} ~ +{DAn} durum biçimbirimi yükleyen eylemler.

Elde ettiğimiz sonuçlar aslında geleneksel dilbilgisinin sözdizimsel yapıdan hareketle çözmekte zorlandığı yapıların, mantıksal düzeyden faydalanarak çözüme kavuşturulabileceğini işaret etmektedir.

Türkçenin diğer durum biçimbirimleri üzerine yapılacak benzer çalışmalarla sözdiziminde açıklanmamış kimi yapıların açığa kavuşturulmasında önemli adımlar atılmış olacaktır.

Kaynaklar

- Akbay, O. H. (2006). *Japonca ve Türkçedeki Eylemlerin Üye Yapısı -Dil Öğretimi Amaçlı Bir Karşılaştırma-*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Akcan, P. İ. (2010). *Konu Roller: Türkçe Eylem Veritabanı Temelinde Bir Anlambilimsel Konu Roller Modeli Önerisi*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Aksan, M. (1995). *Argument Structure, Morphology and Some Verbal Derivations in Turkish*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Aksan, D. (2007). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilimi* (4. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Alan, N. (2016). *+{DAn} Durum Biçimbirimi (Yükleyenlerin Üye Yapısı ve Anlamsal Roller)*, Doktora Tezi. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Alan N. (2018). *Ad İşletimi - Sözcük Türünü Değiştirmeyen Biçimbirimler. Türkiye Türkçesi II Biçimbilgisi* (s.11-50), Ed. Erdoğan Boz, Ankara: Gazi.
- Atabay, N., Özel S. ve Çam A. (2003). *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*. İstanbul: Papatya.
- Aydemir, Y. (2006). *Sözlüksel Görünüş ve Türkçe Eylemlerin Anlambilimsel Sınıflandırması: Sözlükçe-Sözdizim Etkileşimi*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri* (8. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Baran, B. (2006). *Orta Türkçede İsim Çekim Eklerinin Kullanılış Şekilleri ve Fonksiyonları*. Yüksek Lisans Tezi. Şanlıurfa: Dicle Üniversitesi.
- Baydar, T. (2008). *+DAn Ekli Özne Üzerine*. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, XCVI/ 679, 19-24.
- Bayrav, S. (1998). *Yapısal Dilbilimi*. İstanbul: Multilingual.
- Bilgegil, M. K. (2009). *Türkçe Dilbilgisi* (3. Baskı). Erzurum: Salkımsöğüt.
- Boz, E. (2004). *Türkiye Türkçesinde +DAn Ekli Nesne Ögesi Üzerine*, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, 501-511. Ankara.
- Boz, E. (2007). *Türkiye Türkçesinde +{A} Durum Biçimbirimi*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Boz, E. (2012). *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi (Tasnif Denemesi)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Boz, E. (2018). *Sözlükler İçin Yeni Bir Dilbilgisel Bilgi Önerisi: İlgeçlerin Atadıkları Biçimbirimler*. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(2), 749-758.
- Buran, A. (1996). *Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

- Bussmann, H. (2006). *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. London: Routledge.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of The Theory of Syntax*. Cambridge: MIT Press.
- Chomsky, N. (1981). *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht: Foris Publications.
- Demiray, K. (1991). *Temel Dilbilgisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Dilâçar, A. (1971). Gramer. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 83-145.
- Doğan, N. (2011). *Türkiye Türkçesi Fiillerinde İsteme Göre Anlam Değişiklikleri*. Doktora Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Doğan, N. (2014). Çok İşlevlilik Açısından Türkçe Edatların Söz Dizimsel ve Anlam Bilimsel Yapısı. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 15, 105-119.
- Doğan, N. (2015). Türkçe Sıfatların İstem Bilgisi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 12 (3), 77-90.
- Doğan, N. (2015). Türkçede Özne Seçme Hiyerarşisi. *Dil Araştırmaları*, s. 17, 159-177.
- Doğan, N. (2017). Türkçede İstem Değiştirimi I: Ettirgenleştirme. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 6/ 14, s. 193-214.
- Doğan, N. (2018). Türkçede İstem Değiştirimi II: Edilgenleştirme. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 7/17, s. 177-196.
- Doğan, N. (2018). Söz Dizimsel Açından Türkçe Fiil Sınıfları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2204-2225.
- Durgut, H. (1999). *Karahanlı ve Harezmi Türkçesi Eserlerinde İsmi Halleri*. Doktora Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul. Remzi.
- Eker, S. (2011). *Çağdaş Türk Dili* (7. Baskı). Ankara. Grafiker.
- Ergin, M. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Ersoy, F. (2006). Moğolca ve Türkçede Fiil-Tamlayıcı İlişkileri, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 20, 81-98.
- Fillmore, C. J. (1968). The Case For Case. *Universals in Linguistics Theory* (s.1-88) Ed. E. Bach and R. T. Harms, New York: Holt, Rinehart and Winston Inc.
- Fillmore, C. J. (1971). Types of lexical information. *Semantics An Interdisciplinary Redaer in Philosophy, Linguistics and Psychology* (s. 370-392), Ed. Danny D. Steinberg & Leon A. Jakobovits, Cambridge: Cambridge Universty.
- Fillmore, C. J. (2003). Valency and Semantic Roles: the Concept of Deep Structure Case. *Dependency and valency - Dependenz und Valenz: An international handbook of contemporary research - Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung* (s. 457-475.). Ed. Vilmos Ágel. Berlin and New York: Walter de Gruyter.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*, Ankara: Ayraç.
- Gruber, J. (1965). *Studies in Lexical Relations*. Doctoral Dissertation. Cambridge: MIT
- Gülensoy, T. (2000). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akçağ.
- Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Güz, N. (1999). Lucien Tesniere. *Yirminci Yüzyıl Dilbilimi* (s. 131-166), Haz. Berke Vardar İstanbul: Multilingual.
- Hengirmen, M. (2006). *Türkçe Temel Dilbilgisi* (5. Baskı). Ankara: Engin.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Jackendoff, R. S. (1972). *Semantic Interpretation in Generative Grammar*. Cambridge: MIT.
- Kahraman, T. (1996). *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

- Kalkan, U. (2006). *Türkiye Türkçesinde Hal (Durum) Kavramı ve Hal (Durum) Eklerinin İşlevleri*. Yüksek Lisans Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Karabulut, F. (2007). Türk Diline Kuramsal Yaklaşımlar (Taşınım-İlişkisel-Dönüşümlü Dilbilgisi ve Yönetim ve Bağlama Kuramı Işığında Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Edilgen Oluşumların ve Sıfat Fiilli Yapıların incelenmesi). *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı III (I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı)*, Ege Üniversitesi 9-15 Nisan 2006), 1255-1270. İzmir.
- Karahan, L. (1997). *Fiil-Tamlayıcı İlişkisi Üzerine*. *Türk Dili*, 549, 209-213.
- Karahan, L. (2012). *Türkçede Söz Dizimi* (17. Baskı). Ankara: Akçağ.
- Kaya, Y. (2007). *Olmak Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Kerimoğlu, C. (2014). *Genel Dilbilime Giriş* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Koç, N. (1996). *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılap.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Lübimov, K. (1959). Türkçede Kaç İsim Hali Var?. *Türk Dili Dergisi*, 8/96, 688-690.
- Malmkjær, K. (1995). *The Linguistics Encyclopedia*. London: Routledge.
- Özezen, M. Y. (2011). Türkçede Yalın Durum Üzerine Düşünceler. *38. İcanas (Uluslararası Asya Ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 10-15.09.2007)*, III. Cilt. 1333-1342. Ankara.
- Özkan, M. ve Sevinçli V. (2011). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi* (3. Baskı). İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Özsoy, N. (1993). *Eski Anadolu Türkçesinde Hal Eklerinin Fiillerle Münasebeti*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Sev, G. (2001). *Etmek Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Sev, G. (2004). Çıkma Durumu Ekinin Nesne Görevinde Kullanımı. *Uluslararası V. Türk Dili Kurultayı (20-26 Eylül 2004)*, 2655-2666. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Sev, G. (2007). *Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*. Ankara: Akçağ.
- Sözer, E. (1999). Noam Chomsky. *Yirminci Yüzyıl Dilbilimi* (s. 272-293.), Haz. Berke Vardar İstanbul: Multilingual.
- Şahin, E. (2003). *Tarihi ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Hal ekleri ve İşlevleri*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Tesniere, L. (1959). *Elements de Syntaxe Structurale*. Paris: Klincksieck.
- Toklu, O. (2007). *Dilbilime Giriş* (2. Baskı), Ankara: Akçağ.
- Turan, Ü. D. (2011). *Sözdizim-Tümce ve Tümcenin İç Yapısı: Sözcük ve Öbekler*. *Genel Dilbilim-I* (s. 128-176), Ed. Sumru Özsoy & Zeynep Erk Emeksiz. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Uzun, N. E. (2000). *Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual.
- Üstünova, K. (2012). *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*. Bursa: Sentez.
- Vural, H. ve Böler T. (2012). *Ses ve Şekil Bilgisi* (2. Baskı). İstanbul: Kesit.
- Yalçın, N. (2002). *Analysis of the Correlations Between Thematic Roles and Grammatical Relations in Turkish Sentences*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Taranan Eserler ve Kısaltmaları

- AA-ÖY: Adalet Ağaoğlu, *Ölmeye Yatmak*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.
- AA-TO: Adalet Ağaoğlu, *Toplu Oyunlar 3*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- AB-BYŞ: Aydın Boysan, *Binbir Yaşam Sahnesi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005.
- AD-YY: Atilla Dorsay, *Yüzyüze, Çağdaş Yayınları*, İstanbul, 1986.

- AHŞ-BM: Abdülhak Şinasi Hisar, *Boğaziçi Mehtapları*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1955.
- AHT-H: Ahmet Hamdi Tanpınar, *Hikayeler*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1983.
- AI-YK : Atilla İlhan, *Yengelin Kıskaçı*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.
- AK-MS: Ayla Kutlu, *Merhaba Sevgi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.
- AN-AZDE: Aziz Nesin, *Adamı Zorla Deli Ederler*, Adam Yayınları, İstanbul, 2005.
- AÖ-PS: Adnan Özyalçınar, *Panayır-Su*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1995.
- AS-Ş: Abbas Sayar, *Şiirler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002.
- AS-YA: Abbas Sayar, *Yılkı Atı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003.
- BK-ÖM: Bilge Karasu, *Öteki Metinler*, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.
- BN-DY: Behçet Necatigil, *Düzyazılar I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
- BU-GYÇ: Buket Uzuner, *Güneş Yiyen Çingene*, Gür Yayınları, İstanbul, 1990.
- CK-BŞ : Cahit Külebi, *Bütün Şiirleri*, Adam Yayınları, İstanbul, 1999.
- CS-GC : Cemal Süreya, *Güvercin Curnatası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- CS-ŞDÇ: Cemal Süreya, *Şapkam Dolu Çiçekle*, Yön Yayınları, İstanbul, 1991.
- CST-BŞ: Cahit Sıtkı Tarancı, *Bütün Şiirleri*, (drl. Asım Bezirci), Can Yayınları, İstanbul, 1994.
- ÇA-BAG: Çetin Altan, *Bir Avuç Gökyüzü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998.
- DH-SS : Doğan Hızlan, *Saklı Su*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- DÖ-GYKK: Demir Özlü, *Geçen Yaz Kentte Kızlar*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.
- EA-DÖY: Erendiz Atasü, *Dağın Öteki Yüzü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995.
- EB-BG: Erhan Bener, *Baharla Gelen*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.
- FB-T: Fakir Baykurt, *Tırpan*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2007.
- FÇ-UV: Feride Çiçekoğlu, *Uçurtmayı Vurmasınlar*, Can Yayınları, İstanbul, 2002.
- F-K: Füzüzan, *Kuşatma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996.
- FNÇ-HD: Faruk Nafiz Çamlıbel, *Han Duvarları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- GD-AK: Gülten Dayıoğlu, *Alacakaranlık Kuşları*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2003.
- HT-KAD: Haldun Taner, *Keşanlı Ali Destanı*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989.
- HT-KSA: Haldun Taner, *Kızıl Saçlı Amazon-Yaşasın Demokrasi-Tuş*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.
- İA-İKG: İnci Aral, *İçimden Kuşlar Göçüyor*, Can Yayınları, İstanbul, 1998.
- KB-DÇ: Kemal Bilbaşar, *Denizin Çağrısı*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972.
- KHK-YVAH: Kenan Hulusi Koray, *Yaz ve Aşk Hikayeleri*, (hızl. İnci Enginün), Doğan Kitap, İstanbul, 2004.
- KT-Gİ: Kemal Tahir, *Göl İnsanları*, Adam Yayınları, İstanbul, 1999.
- KT-YS: Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1997.
- MAE-S: Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, İnkılap Kitabevi, Ankara, 1944.
- MŞE-BN: Memduh Şevket Esendal, *Bizim Nesibe*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.
- MŞE-GKK: Memduh Şevket Esendal, *Gönül Kaçanı Kovalar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.
- MŞE-GM: Memduh Şevket Esendal, *Gödeli Mehmet*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988.
- MŞE-HP: Memduh Şevket Esendal, *Hava Parası*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984.
- MŞE-İÇ: Memduh Şevket Esendal, *İhtiyar Çilingir*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984.
- MŞE-M: Memduh Şevket Esendal, *Miras*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988.
- MŞE-MA: Memduh Şevket Esendal, *Mendil Altında*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1983.
- NA-GG: Nurullah Ataç, *Günlerin Getirdiği-Sözden Söze*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- NC-R: Necati Cumalı, *Revizyonist*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1980.
- NC-SY: Necati Cumalı, *Susuz Yaz*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2006.

- NE-GT: Nazlı Eray, *Geceyi Tanıdım*, Can Yayınları, İstanbul, 1991.
- NE-HD: Nazlı Eray, *Hazır Dünya*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984.
- NM-TÖ: Nezihe Meriç, *Toplu Öyküleri II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.
- NN-DM: Nadir Nadi, *Dostum Mozart*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1994.
- NSÖ-AD: Nihat Sırrı Örik, *Abdulhamit Düşerken*, Sander Yayınları, İstanbul, 1976.
- OA-BBAR: Oğuz Atay, *Bir Bilim Adamının Romanı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- OCK-Ç: Osman Cemal Kaygılı, *Çingeneler*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972.
- OCK-H: *Osman Cemal Kaygılı'nın Hikayeleri*, (hzl. Mustafa Apaydın), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2005.
- OK-AY: Orhan Kemal, *Avare Yıllar*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2003.
- OK-Bİ: Onat Kutlar, *Bahar İsyancıdır*, Can Yayınları, İstanbul, 1986.
- OK-EK: Orhan Kemal, *Ekmek Kavgası*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1980.
- PS-SK: Peyami Safa, *Sözde Kızlar*, Ötüken Neşriyat İstanbul, 1999.
- RB-TO: Recep Bilginer, *Toplu Oyunlar 1*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1972.
- REK-Y: Reşad Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, Doğan Kitap, İstanbul, 2004.
- RHK-BS: Refik Halit Karay, *Bugünün Saraylısı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1965.
- RNG-ÇK: Reşat Nuri Güntekin, *Çalılıkusu*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1986.
- RNG-YG: Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993.
- SA-KSH: Sabahattin Ali, *Kağrı-Ses*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983.
- SB-BŞM: Salah Birsnel, *Boğaziçi Şıngır Mıngır*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1981.
- SD-K: Sulhi Dölek, *Korugan*, Dünya Kitapları, İstanbul, 2006.
- SFA-MK: Sait Faik Abasıyanık, *Mahalle Kahvesi- Havada Bulut*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997.
- SFA-S: Sait Faik Abasıyanık, *Semaver-Sarnıç*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001.
- Sİ-DSG: Selim İleri, *Dostlukların Son Günü*, Doğan Kitap, İstanbul, 2002.
- TB-KA: Tarık Buğra, *Küçük Ağa*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1996.
- TU-GD: Tomris Uyar, *Gündökümü*, Can Yayınları, İstanbul, 1989.
- ÜD-KŞ: Üstün Dökmen, *Küçük Şeyler*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- VG-GOHO: Vedat Günyol, *Gün Ola Harman Ola*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.
- YKB-Aİ: Yahya Kemal Beyatlı, *Aziz İstanbul*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989.
- YKB-ED: Yahya Kemal Beyatlı, *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1971.
- YKB-SH: Yahya Kemal Beyatlı, *Siyasi Hikayeler*, Baha Matbaası, İstanbul, 1968.
- YK-KSİ: Yaşar Kemal, *Karınca'nın Su İçtiği*, Adam Yayınları, İstanbul, 2002.
- YKK-Y: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- YK-OD: Yaşar Kemal, *Orta Direk*, Toros Yayınları, İstanbul, 1984.

